

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΚΔ' ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

30, 31 Μαΐου - 1 Ιουνίου 2003

Πρακτικά

Νικόλαος Φ. Τόμπρος

*Οι Τρόφιμοι, η Στελέχωση και η Διοίκηση
του Ορφανοτροφείου της Αίγινας (1829-1834)*

ΑΝΑΤΥΠΟ

Νικόλαος Φ. Τόμπρος

*Οι Τρόφιμοι, η Στελέχωση και η Διοίκηση
του Ορφανοτροφείου της Αίγινας (1829-1834)*

1. Εισαγωγή

Ένα από τα ζητήματα που θα πρέπει να επισημάνουμε, ξεκινώντας την διαπραγμάτευση του θέματος, είναι πως τη λειτουργία του Ορφανοτροφείου της Αίγινας χαρακτηρίζουν δύο περίοδοι, οι οποίες σχετίζονται τόσο με την έδρα του ιδρύματος, όσο και με τα μέτρα που υιοθετήθηκαν γι' αυτό από την πλευρά των κυβερνήσεων, Καποδίστρια, Αντιβασιλείας, Όθωνα. Η πρώτη ξεκινάει τον Μάρτιο του 1829 και ολοκληρώνεται τον Ιούνιο του 1834. Την περίοδο αυτή το Ορφανοτροφείο εδρεύει στην Αίγινα και χαρακτηρίζεται από την παρουσία του Καποδίστρια αλλά και της Αντιβασιλείας στα πολιτικά πράγματα της Ελλάδας. Στη δεύτερη περίοδο (Ιούλιος 1834-1844) έδρα του ιδρύματος είναι το Ναύπλιο, ενώ τη λειτουργία του ρυθμίζουν τα μέτρα της Αντιβασιλείας και αργότερα του Όθωνα.

Στην παρούσα εργασία θα ασχοληθούμε με την πρώτη περίοδο του Ορφανοτροφείου. Την περίοδο αυτή το ίδρυμα παρουσιάζει ενδιαφέρον όχι μόνο γιατί υπήρξε παράδειγμα άσκησης κοινωνικής πολιτικής καθώς ήταν το πρώτο φιλανθρωπικό κατάστημα στην Ελλάδα¹, στο οποίο στεγάστηκαν τα περιπλανώμενα και απροστάτευτα παιδιά που δημιούργησε η Επανάσταση, αλλά και γιατί, σύμφωνα με τον Καποδίστρια, η οργάνωσή του θα αποτελούσε υπόδειγμα της φιλανθρωπίας του και κυρίως του εκπαιδευτικού του συστήματος που ευελπιστούσε να εφαρμόσει στο νεοσύστατο κράτος². Επειδή όμως το θέμα του Ορφανοτροφείου και η λειτουργία του εμπλέκονται, από το 1833 με την διοίκηση της χώρας από την Αντιβασιλεία, επιχειρείται μια προσπάθεια να κατανοήσουμε τους λόγους που η Αντιβασιλεία επέλεξε να μεταφέρει το ίδρυμα, τον Ιούνιο του 1834, στο Ναύπλιο. Οι λόγοι της συγκεκριμένης επιλογής, όπως επιχειρούμε να δείξουμε, σχετίζονται με την πορεία του ιδρύματος στη διάρκεια των ετών 1829-1833.

2. Τα σχέδια «περί Παιδείας» του Καποδίστρια

Το τέλος της δεκαετίας 1820-1830 σηματοδοτείται τόσο από την παρουσία του Καποδίστρια στη διοίκηση της χώρας, όσο και από τις προσπάθειές του να

1. Γενική Εφημερίς, φ. 24, 22/3/1829. Γ.Α.Κ., Υπουργείο Θρησκείας, Σχολικά, 18 Μαρτίου 1830.

2. Ελ. Κούγκου, *Ο Καποδίστριας και η Παιδεία 1827-1832. Β' Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Αιγίνης*, Αθήνα 1972, σελ. 13.

την ανοικοδομήσει, λόγω των καταστροφών που είχε επιφέρει η Επανάσταση, καθιστώντάς την κράτος ευνομούμενο και σύγχρονο.

Στα πλαίσια της εσωτερικής του πολιτικής άμεσης προτεραιότητας ενέργειες υπήρξαν η Παιδεία και η στέγαση των περιπλανώμενων και απροστάτευτων παιδιών, που προέκυψαν από τον πόλεμο της ανεξαρτησίας, σε ασφαλές μέρος. Για το πρώτο θέμα ο ίδιος ο Καποδίστριας έγραφε στον Εynard ότι ήταν διατιθέμενος να στηρίξει «την επανόρθωσιν της Ελλάδος εις δύο μεγάλας βάσεις, την εργασίαν και την στοιχειώδη εκπαίδευσιν»³, δίνοντας έτσι το στίγμα της εκπαιδευτικής του πολιτικής. Στο ίδιο κλίμα άλλωστε κινήθηκε και το ΙΑ΄ ψήφισμα της Δ΄ Εθνοσυνέλευσης «περί οργάνωσεως της παιδείας εν Ελλάδι»⁴. Με το ψήφισμα αυτό η Κυβέρνηση καθιστούσε σαφές ότι ο προγραμματισμός των ενεργειών της για την κοινωνική και πολιτική ανόρθωση της χώρας ήταν επιτακτική ανάγκη, ανόρθωση η οποία θα επιτυγχανόταν «δια της ιεράς Θρησκείας και της ορθής Παιδείας ηθικὴν των πολιτῶν διαμόρφωσιν»⁵.

Το δεύτερο θέμα, αυτό της συγκέντρωσης των ορφανών που κυκλοφορούσαν στην ελληνική επικράτεια, τον απασχολούσε ιδιαίτερα, προτού ακόμα αναλάβει τη διακυβέρνηση της χώρας. Είχε επιδείξει μάλιστα το ενδιαφέρον του αποστέλλοντας προσωπικές εκκλήσεις και διαβήματα σε πλούσιους Έλληνες των παροικιών και φιλέλληνες ευρωπαϊκών χωρών στα οποία παρουσίαζε την ανάγκη αφενός της περίθαλψης των ορφανών της Ελλάδας και αφετέρου της εκπαίδευσής τους⁶. Με τον ερχομό του στην Ελλάδα, τον Ιανουάριο του 1828, δραστηριοποιήθηκε σε αυτόν τον τομέα, ώστε να δημιουργηθεί το ίδρυμα στο οποίο θα συγκεντρώνονταν τα ορφανά του πολέμου.

3. Το Ορφανοτροφείο (1829-1834)

Κτιριακή υποδομή: Το Μάρτιο του 1828 ο Κυβερνήτης ενδιαφέρθηκε παράλληλα με τη συγκέντρωση των ορφανών, στην οποία θα αναφερθούμε εκτενώς στη συνέχεια, και με την εξεύρεση κατάλληλου χώρου στον οποίο θα ανα-

3. Ι. Α. Καποδίστριας, *Επιστολαί διπλωματικά, διοικητικά και ιδιωτικά...*, ελληνική μετάφραση Μιχαήλ Σχινά, τόμος Δ΄, Αθήνα 1841, σελ. 75.

4. *Γενική Εφημερίς*, φ. 55, 1829, σελ. 255.

5. Ελ. Κούγκου, ό.π., σελ. 13.

6. Ελ. Κούγκου, «Ανέκδοτοι επιστολαί του Ι. Καποδίστρια περί των εν Ευρώπῃ Ελλήνων ορφανοπαίδων», *Πρακτικά Ακαδημίας Αθηνών*, τόμος 31 (1956), σελ. 445-454.

γαιρόταν το ίδρυμα. Για το σκοπό αυτό ανέθεσε με επιστολή του στον έκτακτο Επίτροπο της Αίγινας, Κωνσταντίνο Ράμφο, να εντοπίσει την κατάλληλη έκταση στο νησί για να ξεκινήσουν οι εργασίες κατασκευής του κτηρίου⁷. Η Αίγινα επιλέχθηκε ως έδρα του Ορφανοτροφείου καθώς εκεί είχε μεταφερθεί ήδη το 1826 (11.11.1826) η προσωρινή Κυβέρνηση της Ελλάδας, λόγω των πολεμικών ανωμαλιών⁸. Το νησί αποτέλεσε και έδρα της κυβέρνησης του Καποδίστρια, ο οποίος οραματιζόταν να καταστήσει την Αίγινα κέντρο της εκπαιδευτικής του δραστηριότητας, πράγμα που θα συντελούσε στην εξάπλωση της παιδείας σε όλη τη χώρα⁹. Στα πλαίσια αυτά εντάσσεται και η μόνιμη εγκατάσταση των εκπαιδευτικών επιτροπών, που δημιουργήθηκαν, στην Αίγινα¹⁰.

Οι ενέργειες του Ράμφου για τον εντοπισμό του κατάλληλου χώρου απέδωσαν γρήγορα και έτσι μπορούσε να ξεκινήσει η ανέγερση του πρώτου οργανωμένου φιλανθρωπικού ιδρύματος στο ελεύθερο κράτος. Οι εργασίες άρχισαν στις αρχές Μαΐου, όπως μαθαίνουμε από μεταγενέστερη έκθεση της επιτροπής του Ορφανοτροφείου που συντάχθηκε από τον πρόεδρο της, Γρηγόριο Κωνσταντά, στην οποία σημειώνεται ότι «περί τας αρχάς του Μαΐου (1828) κατεβλήθησαν εκ προσαγής του τα θεμέλια του νυν υπάρχοντος εν Αιγίνη Ορφανοτροφείου»¹¹. Η συγκεκριμένη πληροφορία επιβεβαιώνεται και από άλλη πηγή, την «Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος», η οποία στις 5.5.1828 ανέφερε «λαμπρά οικοδομή κατασκευάζεται τώρα κατά διαταγήν της Κυβερνήσεως»¹². Ο Καποδίστριας, αν και αντιμετώπιζε προβλήματα στην άσκηση της εσωτερικής και εξωτερικής του πολιτικής, δεν παρέλειπε να παρακολουθεί τις εντατικές εργασίες της ανέγερσης του κτηρίου¹³. Η οικοδόμηση μάλιστα του Ορφανοτροφείου εξασφάλιζε εργασία σε πολλούς κατοίκους του νησιού, κυρίως δε πρόσφυγες, οι οποίοι εργάζονταν με χαμηλούς μισθούς¹⁴.

7. Ι. Α. Καποδίστριας, *Επιστολαί διπλωματικάί...*, ό.π., σελ. 437.

8. Σ. Τρικούπης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*, τόμος Δ', Αθήνα 1926, σελ. 74.

9. Ν. Εξαρχόπουλος, *Λόγος περί της εκπαιδευτικής και θρησκευτικής δράσεως του Καποδιστρίου*, Αθήνα 1917, σελ. 18.

10. Ελ. Κούγκου, *Ο Καποδίστριας...*, ό.π., σελ. 22.

11. «Έκθεσις των κατά το εν Αιγίνη Ορφανοτροφείον απ' αρχής αυτού άχρι την σήμερον» (1.2.1833). Γ.Α.Κ., «Οθωνικό Αρχείο 1833-1862», φάκ. 42, φ. 9-12.

12. *Γενική Εφημερίς*, φ. 32, 5/5/1828.

13. Ελ. Κούγκου, *Ο Καποδίστριας...*, ό.π., σελ. 10.

14. Χρ. Κωνσταντινόπουλος, *Η Αίγινα στα χρόνια του Καποδίστρια*, Αθήνα 1968, σελ. 21.

Το κτήριο κτίστηκε σε οικόπεδο που παραχωρήθηκε με δωρεά της δημογεροντίας της Αίγινας. Σκοπός του Ορφανοτροφείου ήταν να στεγάσει και να προσφέρει εκπαίδευση σε 600 μαθητές¹⁵, ενώ ο Καποδίστριας ήταν ακόμα πιο αισιόδοξος καθώς ευελπιστούσε ότι, αν εξοικονομούσε τους αναγκαίους πόρους, το υπό ανέγερση ίδρυμα θα μπορούσε να στεγάσει πάνω από 2.000 τροφίμους¹⁶. Δυστυχώς όμως τόσο τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπιζε το νεοσύστατο κράτος, όσο και ο ξαφνικός θάνατος του εμπνευστή του έργου, δεν επέτρεψαν την πραγματοποίηση αυτού του όντος φιλόδοξου σχεδίου.

Η επίβλεψη των εργασιών στο κτήριο ανατέθηκε στο αδελφό του Βιάρου Καποδίστρια, έκτακτο Επίτροπο δυτικών Σποράδων. Με επιστολή του επίσης (Νοέμβριος 1828), ο Κυβερνήτης όριζε τον Βιάρου υπεύθυνο για τον ιματισμό των τροφίμων. Ο τελευταίος εκτελώντας τις διαταγές που έλαβε απευθύνθηκε σε τέσσερις επιφανείς κυρίες του νησιού, τη Σμαράγδα Δεληγιάννη, τη Μαρία Γλαράκη, την Αγγελική Γιαννίστη και την Άννα Καλογηροπούλου, στις οποίες ζητούσε να συγκροτήσουν επιτροπή η οποία θα αναλάμβανε να διανείμει το βαμβάκι, που θα έστελνε η Κυβέρνηση, σε φτωχές γυναίκες της Αίγινας, οι οποίες θα κατασκεύαζαν τα αναγκαία για την ένδυση των παιδιών¹⁷. Η ενέργεια του Κυβερνήτη να αναθέσει την παρακολούθηση των έργων του ιδρύματος, και αργότερα τη διοίκησή του, σε πρόσωπα της εμπιστοσύνης του αποδεικνύει την ιδιαίτερη σημασία που απέδιδε στο έργο αυτό και ειδικότερα στη λειτουργία του.

Εκτός όμως από τις εργασίες κατασκευής της οικοδομής δόθηκε βαρύτητα και στον περιβάλλοντα χώρο. Η έκταση που κάλυπτε ο κήπος μπροστά από το κτήριο έφτανε τα 55 στρέμματα και παραχωρήθηκε, όπως προαναφέρθηκε, ως δωρεά από τους κατοίκους του νησιού σε ένδειξη ευγνωμοσύνης στον Κυβερνήτη¹⁸. Από το έγγραφο της Δημογεροντίας της Αίγινας, με το οποίο παραχωρείτο ο χώρος για την ανέγερση του Ορφανοτροφείου, διαβάζουμε:

«οι πολίται της Αιγίνης μόλις μαθόντες την ευχαρίστησιν την οποίαν η Σ. Κυβέρνησις εφανέρωσε δια να λάβη δι' αγοράσεως έναν τόπον κατάλληλον εις κήπον προς χρήσιν του Ορφανοτροφείου... νομίζονται ευ-

15. Ν. Εξαρχόπουλος, ό.π., σελ. 18.

16. Ι. Α. Καποδίστριας, *Επιστολαί διπλωματικάί...*, ό.π., σελ. 22.

17. *Γενική Εφημερίς*, φ. 85, 14/11/1828. Γ.Α.Κ., Υπουργείο Θρησκείας, Σχολικά, 23 Μαρτίου 1830.

18. *Γενική Εφημερίς*, φ. 75, 1828.

τυχείς εις τοιαύτην ευκαιρίαν να προσφέρωσιν δωρεάν τον άνωθεν τόπον εις την Σ. Κυβέρνησιν, εις τεκμήριον της μεγίστης ευγνωμοσύνης, την οποίαν οφείλουσι εις αυτήν»¹⁹.

Με την ανάληψη των καθηκόντων του ο Ανδρέας Μουστοξύδης ως πρόεδρος της επιτροπής του Ορφανοτροφείου (21.10.1829), θέση που κατείχε ως τότε ο Βιάρος Καποδίστριας, ενδιαφέρθηκε για τον ευπρεπισμό του περιβάλλοντα χώρου των οικημάτων, δεντροφυτεύοντάς τον και κατασκευάζοντας αποχετευτικό σύστημα στο ίδρυμα. Το κτήριο επίσης του Ορφανοτροφείου περιφράχτηκε μέχρι τη θάλασσα και καλλιεργήθηκε κατάλληλος χώρος, ώστε να μπορούν να ασχολούνται οι τρόφιμοι με τον κήπο. Στα έργα εξωραϊσμού εντάσσεται και η κατασκευή μαρμαρίνου ηλιακού ρολογιού. Ο Μουστοξύδης περιγράφει την ανάπτυξη του χώρου ως εξής:

«... τα εκτός του οικοδομήματος εστιάσθησαν με δένδρα· οχετός δια τους αποπάτους υπεσκάφητ' εως εις την θάλασσαν· από δε του οικοδομήματος έως εις την θάλασσαν επεριτειχίσθη και επεριταφρεύθη το ήδη γεωργηθέν χωράφον, διωρισμένον εις κήπον, δια να ενασχολώνται εις αυτόν και να διασκεδάζουσιν σοφρόνως οι υπότροφοι»²⁰.

Το επόμενο κτίσμα που κατασκευάστηκε για τις ανάγκες των τροφίμων σχετίζεται με τις θρησκευτικές απόψεις του Καποδίστρια, αφού σύμφωνα με αυτές θεωρείτο αδύνατον να υπάρξει αληθινή παιδεία και ορθή διαπαιδαγώγηση της νεολαίας χωρίς την πίστη στο Θεό και στα διδάγματα της χριστιανικής θρησκείας²¹. Κάτω από αυτές τις απόψεις οδηγείται στην ανέγερση ναού, στο χώρο του Ορφανοτροφείου, για να καλύψει τις θρησκευτικές ανάγκες των τροφίμων. Η Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος σχολίαζε το έργο αυτό με τα ακόλουθα λόγια: «Μεταξύ των διαφόρων δημοσίων έργων, τα οποία επεχειρίσθησαν από της αφίξεως του Κυβερνήτου... διαπρέπει μάλιστα η ανεγειρομένη οικοδομή του ορφανοτροφείου, ήτις και μετ' ου πολύ περατούται. Το λαμπρόν τούτο κτήριον θέλει περιέχει εν εαυτώ και ναόν ανάλογον»²². Τα θρησκευτικά του πιστεύω αντανακλώνται και στο διάταγμα (16.5.1828) για την οργάνωση και λειτουργία του ιδρύματος. Σε αυτό έγραφε χαρακτηριστικά «επιθυμούμεν... να

19. Χρ. Κωνσταντινόπουλος, ό.π., σελ. 21.

20. Χρ. Κωνσταντινόπουλος, ό.π., σελ. 23.

21. Ελ. Κούγκου, Ο Καποδίστριας..., ό.π., σελ. 20.

22. Γενική Εφημερίς, φ. 75, 10/10/1828.

δώσωμεν εις το κατάστημα τούτο διοργανισμόν ικανόν να καταστήση τους μαθητάς μετόχους των αγαθών της ηθικής και χριστιανικής αγωγής και της υγιούς στοιχειώδους παιδείας»²³. Με τα ανωτέρω γίνεται κατανοητό πως ο Κυβερνήτης θεωρούσε τον εκκλησιασμό των τροφίμων ως αναγκαία προϋπόθεση για την χριστιανική αγωγή, που επιθυμούσε να έχουν οι τρόφιμοι του ιδρύματος. Ο ναός, που αφιερώθηκε στον Σωτήρα Χριστό, θεμελιώθηκε στις 8 Οκτωβρίου 1828 από τον επίσκοπο Αιγίνης Γεράσιμο και περατώθηκε μαζί με το κτήριο του Ορφανοτροφείου στα τέλη Φεβρουαρίου 1829²⁴. Μετά την αποπεράτωσή του ο ναός πλουτίστηκε με ιερατικές στολές, σκεύη, λειτουργικά βιβλία και εικόνες, ενώ ο ρώσος ναύαρχος Eyden προσέφερε 144 δίστηλα για την εσωτερική του διακόσμηση²⁵.

Καθ' όλη τη διάρκεια των εργασιών στους χώρους του Ορφανοτροφείου ο Καποδίστριας επέβλεπε συχνά την πορεία των έργων. Αυτό ακριβώς ενισχύει και την άποψή μας για το προσωπικό του ενδιαφέρον και την επιδίωξη να ολοκληρωθούν σωστά και γρήγορα οι οικοδομικές εργασίες, ώστε να μπορέσει να στεγάσει τα ορφανά που είχε ήδη συγκεντρώσει προσωρινά σε διάφορα μέρη της επικράτειας. Ήταν επίσης το πρώτο φιλανθρωπικό έργο της χώρας που δημιουργούσε και σκόπευε, όπως προαναφέρθηκε, να αποτελέσει το κέντρο της εκπαιδευτικής του πολιτικής. Οι συχνές του επιθεωρήσεις στους χώρους της οικοδομής σχολιάζονταν σε δημοσιεύματα της Γενικής Εφημερίδας, όπως το ακόλουθο: «Την παρελθούσαν Παρασκευήν κατά την 4ην ώραν το πρωί ο εξοχώτατος Κυβερνήτης επεθέωρησε τας εργασίας της οικοδομής, ήτις είναι προσδιωρισμένη εις υποδοχήν και εκπαιδευσιν 600 πτωχών παιδων»²⁶.

Στους χώρους του ιδρύματος, τα επίσημα εγκαίνια του οποίου πραγματοποιήθηκαν με κάθε επισημότητα στις 6 Απριλίου 1829, εκτός από την περίθαλψη των ορφανών λειτουργούσαν και σχολεία για την εκπαίδευση των τροφίμων, όπως το αλληλοδιδακτικό σχολείο και το Ελληνικό ή Προκαταρκτικό ή Πρότυπο σχολείο²⁷. Μαζί όμως με τα σχολεία αυτά στο ίδρυμα λειτουργούσαν

23. *Γενική Εφημερίς*, φ. 40, 25/5/1829, σελ. 155.

24. «Εκθεσις των κατά το εν Αιγίνη Ορφανοτροφείον απ' αρχής αυτού άχρι την σήμερον» (1.2.1833). Γ.Α.Κ., «Οθωνικό Αρχείο 1833-1862», φάκ. 42, φ. 12.

25. Χρ. Κωνσταντινόπουλος, ό.π., σελ. 21, 24.

26. *Γενική Εφημερίς*, 1/8/1828, σελ. 225.

27. Ελ. Κούγκου, *Ο Καποδίστριας...*, ό.π., σελ. 103.

και εργαστήρια για όσους από τους μαθητές επιθυμούσαν την τεχνική εκπαίδευση. Σε χώρους πάλι του Ορφανοτροφείου στεγάστηκαν η πρώτη Εθνική Βιβλιοθήκη, το Αρχαιολογικό Μουσείο και αρχικά η Εθνική Τυπογραφεία²⁸. Στη συνέχεια παρουσιάζουμε πρόσθετα στοιχεία από έκθεση της επιτροπής του Ορφανοτροφείου, η οποία συντάχθηκε στις αρχές του 1833 και περιγράφει την κατάσταση στο ίδρυμα την περίοδο 1829-1832. Στην έκθεση διαβάζουμε ότι:

«Έχει το κατάστημα και βιβλιοθήκην, εις την οποίαν ήτον αποφασισμένον παρά της προλαβούσης Κυβερνήσεως να εναποτεθώσι τα εις χρήσιν των φιλομαθών αγορασθέντα και υπό διαφόρων φιλογενών αφιερωθέντα βιβλία. Αλλ' επειδή η Διοικητική Επιτροπή έκαμε απόφασιν άλλην παρά την ειρημένην, τα μεν εις χρήσιν των φιλομαθών και φιλαναγνωστών διεκρίθησαν δια να εναποτεθώσιν εις έτερον τόπον εκτός του Ορφανοτροφείου (τα οποία ευρίσκονται μ' όλον τούτο έτι εν τη του καταστήματος βιβλιοθήκην, ως διεκρίθησαν, έως να ετοιμασθή τόπος ίδιος δι' αυτά). Τα δε παρά ταύτα μένουσιν εν αυτή, των οποίων είναι μεν τινά Ελληνικά εξωτερικά, τα πλείστα δε Εκκλησιαστικά, οίον Ευαγγέλια διαφόρων εκδόσεων κτλ. προσφερθέντα εις το Έθνος από την Αυλήν της Ρωσίας, από την εν Γενέβη βιβλιογραφικήν Εταιρείαν και από διάφορα άλλα μέρη. Έχει προσέτι το κατάστημα και αποθήκην χωριστήν, εις την οποίαν εναπόκεινται πολλά αντίτυπα διαφόρων βιβλίων, και ικανή ποσότης Ελλήνων Συγγραφέων. Έχει έτι και Μουσείον περιέχον λείψανα αγαλμάτων αρχαίων, ψηφίσματα διάφορα, επιγραφάς και διάφορα αγγεία πήλινα της αρχαιότητος κείμενα όχι εις τόπον διωρισμένον, αλλ' εις διάφορα μέρη του καταστήματος δι' έλλειψιν οικείου τόπου. Έχει δε και Παστάδα (Σάλαν) χρησιμεύουσαν εις αλληλοδιδασκτικόν Σχολείον, χωρούσαν πεντακοσίους περίπου παίδας, συγκεντρωμένην με τα θρανία, ημικύκλια, διδασκαλικήν εξέδραν και με όλα όσα απαιτούνται εις αυτήν την Μέθοδον. Ευρίσκεται εις το κατάστημα και μέρος Τυπογραφίας διευθυνόμενον παρά του εν Ναυπλίω διατρίβοντος Γενικού Διευθυντού της Εθνικής Τυπογραφίας»²⁹.

Το πρώτο εξάμηνο του 1831, λόγω της εισροής νέων μαθητών στα σχολεία

28. Χρ. Κωνσταντινόπουλος, ό.π., σελ. 24-25.

29. Γ.Α.Κ., «Οθωνικό Αρχείο 1833-1862», φάκ. 42, φ. 10-11.

του Ορφανοτροφείου, χτίστηκε και άλλο μικρότερο κτήριο. Επρόκειτο για ένα μικρότερο οίκημα δίπλα στο Κεντρικό σχολείο, το οποίο θα κάλυπτε τις ανάγκες φοίτησης των μαθητών³⁰. Η ανέγερσή του κρίθηκε αναγκαία ύστερα από αναφορά του Μουστοξύδη (5.3.1831), στην οποία σημείωνε ότι «οι καθ' εκάστην προσερχόμενοι μαθηταί εκ Πελοποννήσου και εκ των πλησιοχώρων μερών ήσαν τόσον πολλοί ώστε θα έπρεπε ή να κτισθή νέον σχολείον ή να σταματήση η εισδοχή νέων μαθητών»³¹. Στο αίτημά του το υπουργείο ανταποκρίθηκε θετικά και ενέκρινε ως λύση για το πρόβλημα την ίδρυση μικρού βοηθητικού σχολείου και την πρόσληψη βοηθού δασκάλου «δια να μη επιστρέφωσι κενοί όσοι έρχονται δια τας σπουδάς των»³².

Το κόστος της ανέγερσης και αποπεράτωσης του Ορφανοτροφείου θα ξεπεράσει τις τριακόσιες χιλιάδες φράγκα³³. Το ποσό συγκεντρώθηκε από διάφορες πηγές, από ντόπιους, από ομογενείς της Τεργέστης, της Αγκώνας και από φιλέλληνες της Ελβετίας, της Γερμανίας και της Ολλανδίας. Μέρος επίσης των χρημάτων κατεβλήθησαν από τον Eynard και τον Καποδίστρια, ο οποίος επιθυμούσε να καταστήσει το κτήριο «κανονικόν και έμμουσον»³⁴. Στις οικοδομικές εργασίες εργάστηκαν κάτοικοι του νησιού αλλά και πρόσφυγες, στους οποίους με αυτόν τον τρόπο ο Κυβερνήτης προσέφερε εργασία, που τους εξασφάλιζε τα προς το ζην.

Τα χρήματα όμως που είχε συγκεντρώσει για την ανοικοδόμηση του ιδρύματος δεν επαρκούσαν για την εξασφάλιση της βιωσιμότητάς του. Επειδή λοιπόν δεν μπορούσε να εναποθέτει συνεχώς τις ελπίδες του στην φιλευσπλαχνία και φιλανθρωπία των Ελλήνων, ντόπιων και ομογενών, προσπάθησε να βρει έναν μόνιμο πόρο συντήρησης του Ορφανοτροφείου, που θα του εξασφάλιζε την απρόσκοπτη λειτουργία του. Για το σκοπό αυτό στράφηκε προς την εκκλησιαστική και μοναστηριακή περιουσία θέλοντας να την φορολογήσει. Η καθιέρωση όμως φορολογίας στην Εκκλησία για την ανάπτυξη της παιδείας και τη συντήρηση του Ορφανοτροφείου, που είχε ζητήσει ο Καποδίστριας στην Δ' Εθνική Συνέλευση, δεν είχε τα αποτελέσματα που ήλπιζε, καθώς γιατί ήταν δύ-

30. Γ.Α.Κ., Υπουργείο Θρησκείας, Σχολικά, αριθμός 2495.

31. Γ.Α.Κ., Υπουργείο Θρησκείας, Σχολικά, 5 Μαρτίου 1831.

32. Γ.Α.Κ., Υπουργείο Θρησκείας, Σχολικά, 10 Μαρτίου 1831, 26 Μαρτίου 1831.

33. Α.Μ. Ιδρωμένος, *Ιωάννης Καποδίστριας*, Αθήνα 1900, σελ. 130.

34. Ν. Εξαρχόπουλος, *ό.π.*, σελ. 16-17.

σκολο στην παρούσα φάση να καταγραφεί η ακριβής έκταση της εκκλησιαστικής περιουσίας και να διαχωριστεί από την εθνική περιουσία. Συνέπεια αυτού ήταν η αδυναμία της καταγραφής των προσόδων που είχαν η Εκκλησία και οι μονές και κατ' επέκταση η αξιοποίησή τους εκ μέρους της Κυβέρνησης.

Η συντήρηση λοιπόν του Ορφανοτροφείου αφέθηκε στο προσωπικό ενδιαφέρον του Καποδίστρια, ο οποίος έπρεπε συνεχώς να ανευρίσκει πόρους, που θα επέτρεπαν στο ίδρυμα να εκπληρώνει τους σκοπούς του. Οι πόροι κατά κύριο λόγο προέρχονταν από κρατικές επιχορηγήσεις και δευτερευόντως από εισφορές ομογενών και φιλελλήνων. Και πάλι όμως οι πόροι αυτοί, αρκετά συγχνά, δεν επαρκούσαν για να καλύψουν τις ανάγκες που προέκυπταν. Από την έκθεση του Κωνσταντά (1833), προέδρου της επιτροπής του Ορφανοτροφείου, αντλούμε στοιχεία για τις πηγές των εσόδων του ιδρύματος και την οικονομική του κατάσταση το 1832, την περίοδο δηλαδή μετά το θάνατο του Καποδίστρια. Ο Κωνσταντάς σημειώνει:

«Πρόσοδον δε σταθεράν εις εξοικονόμησιν των χρειών του το κατάστημα τούτο δεν έχει καμμίαν, αλλ' ελάμβανε τα εις τούτο απαιτούμενα χρήματα μέρος μεν από το εν Σύρα Τελωνείον εκ διατάγματος της Κυβερνήσεως εις τρόφιμα, οίον σίτον, όσπρια κτλ, μέρος δε από το Ταμείον της Οικονομίας, ή από το Εθνικόν Νομισματοκοπείον εκ διατάγματος της Οικονομίας, επί μεν της προλαβούσης Κυβερνήσεως τακτικώς και αναλόγως κατά τας χρείας μετά δε την μεταβολήν των Ελληνικών πραγμάτων, ατάκτως, και δια την επικρατούσαν εις το έθνος αχρηματίαν ελλιπώς ούτως, ώστε το κατάστημα, δια να πληρώση τους από τας αρχάς του παρελθόντος Ιουλίου έως τέλους του λήξαντος Ιανουαρίου μισθούς των υπαλλήλων και υπηρετών του καταστήματος, και τα εις διάφορους εμπόρους της αγοράς και πολίτας της Αιγίνης χρέη δια πράγματα όπου έλαβε παρ' αυτών με πίστιν η Οικονομία του Ορφανοτροφείου, χρειάζεται φοίνικας 12.800 δώδεκα χιλιάδας οκτακοσίους, εκτός των δια τον τρέχοντα μήνα αναγκαιούντων δι' έξοδα, μισθούς κτλ.»³⁵.

Η απώλεια του Καποδίστρια επέφερε στη χώρα διοικητική παραλυσία και οικονομικά προβλήματα με αποτέλεσμα το ίδρυμα να περιπέσει σε δεινή οικονομική θέση. Άλλωστε η προαναφερθείσα έκθεση εμφανώς παρουσιάζει την

35. «Έκθεσις των κατά το εν Αιγίνη Ορφανοτροφείον απ' αρχής αυτού άχρι την σήμερον» (1.2.1833). Γ.Α.Κ., «Οθωνικό Αρχείο 1833-1862», φάκ. 42, φ. 11.

αδυναμία του ιδρύματος να πληρώσει τους υπαλλήλους του και να ανταποκριθεί στα χρέη των πιστωτών του. Τα τεράστια λοιπόν ποσά που χρειαζόταν το Ορφανοτροφείο για να καλύψει τις ανάγκες του, ο μειωμένος αριθμός των τροφίμων και η επιθυμία της Αντιβασιλείας να περιορίσει τις κρατικές δαπάνες, οδήγησαν την τελευταία, με το πρόσχημα ότι δεν μπορούσαν να βρεθούν στην Αίγινα οι κατάλληλοι τεχνίτες που θα δίδασκαν τις τέχνες στους τροφίμους, στο να μεταφέρει την έδρα του Ορφανοτροφείου στο Ναύπλιο, ενέργεια η οποία πραγματοποιήθηκε τον Ιούνιο του 1834³⁶. Παρόλα όμως τα μέτρα που ελήφθησαν με τη μεταφορά του ιδρύματος στο Ναύπλιο η κακή του οικονομική κατάσταση δεν βελτιώθηκε, ενώ οι τρόφιμοι που στεγάζονταν σε αυτό, το 1844, δεν ξεπερνούσαν τους 15. Βάσει αυτών των δεδομένων η Κυβέρνηση αποφάσισε να αναστείλει τη λειτουργία του και το Ορφανοτροφείο έκλεισε οριστικά. Όσο για τους τροφίμους που υπήρχαν σε αυτό άλλοι στάλθηκαν στους οικείους τους και άλλοι διορίστηκαν ως υπότροφοι της Κυβέρνησης σε γυμνάσια και εργαστήρια³⁷.

Οι τρόφιμοι (1829-1834): Ο Καποδίστριας, όπως έχει επισημανθεί, ενδιαφέρθηκε για την περίθαλψη και εκπαίδευση των ορφανών, προτού ακόμα αναλάβει τα καθήκοντά του ως Κυβερνήτης της Ελλάδος. Η ανάληψη των καθηκόντων του τού έδωσε τη δυνατότητα να θέσει σε εφαρμογή τα φιλανθρωπικά του σχέδια. Παράλληλα με τις εργασίες ανέγερσης του κτηρίου, που θα στεγάζονταν οι τρόφιμοι ενήργησε ώστε να συγκεντρωθούν τα ορφανά του Αγώνα σε ασφαλή μέρη μέχρι την οριστική τους μεταφορά στην Αίγινα.

Το πλήθος των τροφίμων που θα εγκαθίστατο στο Ορφανοτροφείο προερχόταν είτε από πρόσφυγες που είχαν καταφύγει στην Αίγινα, στον Πόρο, στο Ναύπλιο και αλλού, είτε από παιδιά των στρατοπέδων που είχαν προσκολληθεί ως «ψυχογιοί» στα διάφορα σώματα του στρατού, είτε από παιδιά που περιφέρονταν ως επαίτες σε ολόκληρη την επικράτεια. Ο Κυβερνήτης θεωρώντας τα «*ως την μόνην και καλλίστην της Ελλάδος ελπίδα*»³⁸ επιθυμούσε να τα σώσει, όπως χαρακτηριστικά ανέφερε, «*από την έκλυσιν του στρατοπέδου και από τας συνεπείας της δυστυχίας και του πλάνητος βίου*»³⁹.

36. Δ. Μπαλάνος, *Η Περίθαλψη των ορφανών εν τω ελληνικό κράτει*, Αθήνα 1919, σελ. 29.

37. *Εφημερίς της Κυβερνήσεως*, 1844, αριθ. 34.

38. Ι. Α. Καποδίστριας, *Επιστολαί διπλωματικάί...*, ό.π., σελ. 209.

39. Δ. Μπαλάνος, ό.π., σελ. 18.

Επειδή όμως η αποπεράτωση του κτηρίου στην Αίγινα καθυστερούσε ενώ η συγκέντρωση των ορφανών προέβαλλε ως επιτακτική ανάγκη αποφασίστηκε η προσωρινή τους στέγαση στα μέρη που είχαν συγκεντρωθεί. Τα παιδιά αυτά αποτέλεσαν τους 476 τροφίμους, που στεγάστηκαν στο Ορφανοτροφείο της Αίγινας, όταν ξεκίνησε τη λειτουργία του, τον Μάρτιο του 1829. Τρεις μάλιστα ήταν οι κύριες εστίες, από τις οποίες προήλθαν οι 476 τρόφιμοι, ο Πόρος, η Αίγινα και το Ναύπλιο. Στην παρούσα φάση αξίζει να παρουσιαστεί το αριθμητικό δυναμικό των τριών προσωρινών «ορφανοτροφείων», που λειτούργησαν στην Ελλάδα μέχρι τις αρχές Μαρτίου (1829).

Α' κατάλυμα: Το πρώτο κατάλυμα λειτούργησε στον Πόρο και σε αυτό στεγάστηκαν 160 τρόφιμοι. Οι ενέργειες για τη συγκέντρωσή τους ξεκίνησαν στις 28.2.1829, όταν ο Καποδίστριας απέστειλε επιστολή στον Δημήτριο Υψηλάντη στην οποία παρουσίαζε τα σχέδιά του και τον καθοδηγούσε για το πώς θα ενεργήσει. Του έγραφε χαρακτηριστικά «μένει τώρα να προβλέψω και περί των παιδίων»⁴⁰ και συνέχιζε υποδεικνύοντας του τον τρόπο δράσης του: «... Όλα τα παιδιά, τα ευρισκόμενα εις το στρατόπεδον θέλουσι καταγραφή εις κατάλογον χωριστόν. Ο κατάλογος θέλει φέρει σημείωσιν του ονόματος, της ηλικίας, της πατρίδος, και των γονέων, και αν αυτοί ζώσιν ή όχι, και που ευρίσκονται»⁴¹. Με το ίδιο σχεδόν περιεχόμενο απέστειλε επιστολή και στον Κωνσταντίνο Ράμφο στην οποία ανέφερε «... Δια να λυτρώσω τα παιδιά από την κακοήθειαν την εκ των στρατοπαιδειών, της ενδείας, και της πλανοβιότητος, θέλω να αναλάβω την φροντίδα όλων όσων ευρίσκονται εις το στρατόπεδο των Δαμαλών, όντων... περί τα εκατόν»⁴². Οι επιστολές κινητοποίησαν τον Υψηλάντη και τον Ράμφο, ώστε να ενεργήσουν άμεσα και να συγκεντρώσουν τα ορφανά του στρατοπέδου των Δαμαλών αλλά και άλλων στρατοπέδων στον Πόρο. Επρόκειτο για άτομα 10 έως 12 ετών, ο αριθμός των οποίων ανήλθε στις αρχές Μαρτίου 1828, στα 160 άτομα. Στην έκθεση του Κωνσταντά (1832) σχολιάζεται το γεγονός ως εξής: «... Δια να αποσπάση ο μακαρίτης αυτούς τους νέους από την απώλειαν και διαφθοράν των ηθών, διέταξε και συνήχθησαν και άκοντα, εις Πόρον περί τα διακόσια μειράκια, και μη όντος έτι του εν Αιγίνη Ορφανοτρο-

40. Ι. Α. Καποδίστριας, *Επιστολαί διπλωματικάί...*, ό.π., σελ. 445-446.

41. Ελ. Κούγκου, *Ο Καποδίστριας...*, ό.π., σελ. 63.

42. Ι. Α. Καποδίστριας, *Επιστολαί διπλωματικάί...*, ό.π., σελ. 338-339.

φείου...»⁴³.

Οι 160 τροφίμοι στεγάστηκαν, με διαταγή του Κυβερνήτη, αρχικά σε πρόχειρα καταλύματα, στα οποία παρέμειναν μέχρι το καλοκαίρι του 1828. Κατά τη διάρκεια όμως της εκεί παραμονής τους προέκυψαν προβλήματα που σχετίζονταν με την ανεπάρκεια του χώρου και τις κακές υγειονομικές συνθήκες που επικρατούσαν. Τα προβλήματα αυτά ανάγκασαν τους υπεύθυνους να μεταφέρουν τους τροφίμους σε κτήρια της μονής Ζωοδόχου Πηγής, που βρίσκονταν στο νησί⁴⁴. Όσο για την επίβλεψη και καθοδήγησή τους, αυτή ανατέθηκε στον Α. Παπαδόπουλο, ενώ τη διδασκαλία τους ανέλαβε ο Γεώργιος Κλεόβουλος⁴⁵. Με το θάνατο του Κλεόβουλου διευθυντής ανέλαβε ο Πέτρος Μπούας (15.7.1828). Τα σχόλια που αντλούμε από πηγές της εποχής για την επίβλεψη των τροφίμων από τον Μπούα δεν είναι καθόλου κολακευτικά⁴⁶.

Σε όλη τη διάρκεια της παραμονής των παιδιών στον Πόρο ο Κυβερνήτης εκδήλωνε το ενδιαφέρον του γι' αυτά με τις συχνές του επιστολές στον Παπαδόπουλο και αργότερα στον Μπούα, στις οποίες έδινε οδηγίες για την εγκατάσταση των τροφίμων, την ανατροφή τους, την αγωγή τους, τον ιματισμό τους, το ημερήσιο πρόγραμμά τους, τις συνθήκες υγιεινής τους, την εκπαίδευσή τους⁴⁷. Σε μια από τις επιστολές του ανέφερε χαρακτηριστικά «η κυβέρνησις επιθυμεί καλώς να τρέφονται και καθαρίως να κρατώνται οι μαθηταί»⁴⁸. Εν-

43. «Ἐκθεσις των κατά το εν Αιγίνη Ὀρφανοτροφείον απ' αρχῆς αὐτοῦ ἄχρι την σήμερον» (1/2/1833). Γ.Α.Κ., «Ὀθωνικὸ Ἀρχεῖο 1833-1862», φάκ. 42, φ. 9.

44. Λ. Βελέης, *Ὁ Καποδίστριας, ὡς θεμελιωτὴς τῆς δημοτικῆς ἐκπαίδευσως ἐν Ἑλλάδι*, Αθήνα 1908, σελ. 65.

45. «... ἐπιστήσας εἰς αὐτὰ Κυβερνήτορα καὶ διδάσκαλον τον μακαρίτην Γεώργιον Κλεόβουλον, ἄνδρα σοφόν, φιλόπατριν καὶ πρώτον εἰσηγητὴν τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου εἰς τὸ ἔθνος μας. Οὗτος μετὰ τινός υπάλληλον ιερωμένον ἐνησχολήθη μετὰ προθυμίας καὶ ζήλου εἰς ἐκπαίδευσιν καὶ την εἰς τὸ κρείττον μεταβολὴν των ἡθῶν αὐτῶν ἀπὸ τὰς ἀρχὰς του Ἀπριλίου (1828) ἕως τὰ τέλη Ἰουνίου του αὐτοῦ ἐτους, φανεῖς ἄξιος τῆς ἐκλογῆς καὶ σύνδρομος τῆς φιλανθρωπικῆς προθέσεως του ἐκλέξαντος». «Ἐκθεσις των κατά το εν Αιγίνη Ὀρφανοτροφείον απ' αρχῆς αὐτοῦ ἄχρι την σήμερον» (1/2/1833). Γ.Α.Κ., «Ὀθωνικὸ Ἀρχεῖο 1833-1862», φάκ. 42, φ. 9.

46. Ἀσθενήσαντος δε του καλοῦ τούτου ἀνδρός, καὶ δι' ατυχίαν των μειρακίων ἀποθανόντος, διωρίσθη εἰς τόπον ἐκείνου ἑτέρος τις Πέτρος Μπούας καλούμενος, ἄνθρωπος ὅχι τόσο συνδρομος τῇ κηδεμονικῇ προθέσει του μακαρίτου, ὅστις ηκολούθει, καὶ ἔτυχε, τὸ ἐπιβληθέν αὐτῷ ἔργον ἀπὸ τὰς ἀρχὰς Ἰουλίου (1828) ἕως τέλους Φεβρουαρίου (του 1829). Γ.Α.Κ., «Ὀθωνικὸ Ἀρχεῖο 1833-1862», φάκ. 42, φ. 9.

47. Ι. Α. Καποδίστριας, *Επιστολαὶ διπλωματικαί...*, ὁ.π., τόμος Α', σελ. 367-368. Ελ. Κούγκου, *Ὁ Καποδίστριας...*, ὁ.π., σελ. 66-68.

48. Δ. Μπαλάνος, ὁ.π., σελ. 20.

διαφέρον παρουσιάζουν οι εντολές του Καποδίστρια για την εγκατάστασή τους με το χωρισμό των τροφίμων σε δεκάδες, ανάλογα με την ηλικία τους και τον έλεγχο καθεμίας από ένα «δεκάδαρχο». Η ενέργεια αυτή υποδηλώνει την επίγνωση, εκ μέρους του Καποδίστρια, των κινδύνων που προκύπτουν από τη συστέγαση πολλών και διαφορετικών χαρακτήρων και ηλικιών σε ένα οίκημα. Δεν ήταν μάλιστα τυχαία, η συγκεκριμένη ενέργεια, αλλά αποτελούσε μέτρο πρόληψης των δυσάρεστων συνεπειών, που μπορεί να είχε η συνύπαρξη των τροφίμων. Επίσης τεκμηριώνεται η υπόθεση πως ο Κυβερνήτης ήταν γνώστης των μεθόδων που επικρατούσαν στην Ευρώπη σε οργανωμένα ορφανοτροφεία με αποτέλεσμα να εφαρμόσει και στην Ελλάδα ένα ανάλογο σύστημα με αυτό που εφαρμοζόταν στο ορφανοτροφείο του Αμβούργου (pavillons system), στο οποίο οι τρόφιμοι χωρίζονταν σε ομάδες 30-40 ατόμων και ο κάθε όμιλος στεγαζόταν σε διαφορετικό διαμέρισμα⁴⁹.

Από τον Πόρο στο Ναύπλιο και την Αίγινα: Εκτός όμως από τους 160 τροφίμους του Πόρου είχαν ξεκινήσει και στο Ναύπλιο ενέργειες για να περιθάλψουν προσωρινά τα εκεί ορφανά παιδιά, ο αριθμός των οποίων έφτασε τα 250. Τα εγκαίνια του προσωρινού ιδρύματος, στο οποίο στεγάστηκαν, τελέστηκαν στις 8 Νοεμβρίου 1828⁵⁰. Το μικρό χρονικό διάστημα που χρειάστηκε για την αποπεράτωση της οικοδομής (Άνοιξη 1828-Νοέμβριος 1828), φανερώνει αφενός την προχειρότητα της κατασκευής και την προσωρινότητά της και αφετέρου την άμεση κινητοποίηση του Καποδίστρια για την περίθαλψη των παιδιών. Η επιστασία και η εκπαίδευσή τους παραχωρήθηκε στον Νεόφυτο Νικητόπουλο, ενώ κάποιοι από τους τροφίμους βρίσκονταν στην επιστασία του Γεώργιου Λιώνδα. Οι τρόφιμοι διδάσκονταν στο ίδρυμα ανάγνωση και γραφή με την αλληλοδιδασκτική μέθοδο. Στην έκθεση του Κωνσταντά διαβάζουμε σχετικά: «*Εν τοσούτω δε κηδόμενος ο μακαρίτης των ορφανών και πτωχών, διέταξε και ευστήθη και εις Ναύπλιον, και έτερον Ορφανοτροφείον, ή μάλλον ειπείν πτωχοτροφείον, εις το οποίον συνηθροίζονται οι από τας Επαρχίας της Πελοποννήσου και της άλλης Επικρατείας ορφανοί και πτωχοί παίδες, διδασκόμενοι δια της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου τα πρώτα γράμματα*»⁵¹.

Τέλος, προτού ακόμα ολοκληρωθεί το κτήριο του ιδρύματος, κατέφτασαν

49. Δ. Μπαλάνος, ό.π., σελ. 15.

50. *Γενική Εφημερίς*, φ. 89, 28/11/1828.

51. Γ.Α.Κ., «Οθωνικό Αρχείο 1833-1862», φάκ. 42, φ. 9.

στο νησί 66 ορφανοί, που είχαν απελευθερωθεί από την αιγυπτιακή αιχμαλωσία με χρήματα του βασιλιά της Γαλλίας, Κάρολου Ι΄. Η λύση που επιλέχτηκε για την προσωρινή τους στέγαση ήταν τα κτήρια του μετοχίου της μονής της Θεοτόκου, λίγο έξω από την πόλη. Εκεί παρέμειναν ως τις 9 Μαρτίου 1829, οπότε και μεταφέρθηκαν οριστικά στο νεόδμητο κτήριο του Ορφανοτροφείου.

Το Ορφανοτροφείο: Στα τέλη Φεβρουαρίου του 1829 το κτήριο ήταν έτοιμο να υποδεχτεί τους τροφίμους του, η μεταφορά των οποίων ξεκίνησε στις αρχές Μαρτίου και ολοκληρώθηκε στα τέλη του ίδιου μήνα. Πιο συγκεκριμένα οι πρώτοι που μεταφέρθηκαν εκεί ήταν οι 66 ορφανοί, που βρίσκονταν ήδη στην Αίγινα (9.3.1829), μια μέρα αργότερα (10.3.1829) μεταφέρθηκαν οι 160 τρόφιμοι του Πόρου, ενώ η μεταφορά ολοκληρώθηκε στις 30 Μαρτίου με τον ερχομό των 250 παιδιών που περιθάλπονταν στο Ναύπλιο. Τον Απρίλιο (1829) ο αριθμός των τροφίμων ανερχόταν σε 476 άτομα, ενώ μέχρι τον Νοέμβριο του ίδιου χρόνου οι τρόφιμοι αυξήθηκαν κατά 19 άτομα ανεβάζοντας έτσι τον συνολικό τους αριθμό σε 495. Ο Μουστοξύδης μας παρέχει στοιχεία για τη γεωγραφική προέλευση αυτών των ατόμων⁵². Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά από την Πελοπόννησο ήσαν 140 άτομα, από τη Στερεά Ελλάδα 175, από τα Νησιά 25, ενώ εκτός συνόρων ήσαν 155 άτομα. Όπως διαπιστώνεται το ποσοστό των τροφίμων από τη Στερεά Ελλάδα (35%) είναι αυξημένο, λόγω των παρατεταμένων πολεμικών συμπλοκών που γνώρισε η περιοχή, αποτέλεσμα των οποίων ήταν η δημιουργία περισσότερων ορφανών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Προέλευση και αριθμός των υποτρόφων στο Ορφανοτροφείο
της Αίγινας (1829)

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΥΠΟΤΡΟΦΩΝ	ΑΡΙΘΜΟΣ	%
Πόρος	160	32,32
Ναύπλιο	250	50,50
Αίγινα	66	13,33
Άγνωστη	19	3,85
Σύνολο	495	100,00

ΠΗΓΗ: Γ.Α.Κ., «Οθωνικό Αρχείο 1833-1862», φάκ. 42, φ. 9-10. *Αιγιναία Εφημερίς*, Αίγινα, αριθ. Α΄, 15/3/1831, σελ. 36. *Γενική Εφημερίς*, φ. 13, 18/2/1831.

52. *Αιγιναία Εφημερίς*, Αίγινα, αριθ. Α΄, 15/3/1831, σελ. 36.

Λαμβάνοντας υπόψη την έκθεση του Μουστοξύδη για τον αριθμό των τροφίμων στα τέλη του 1829 (495 άτομα)⁵³ διαπιστώνουμε ότι δεν παρατηρείται η αθρόα συρροή ορφανών, που ευελπιστούσε ο Καποδίστριας, όταν το 1828 έκανε λόγο για Ορφανοτροφείο 600 τροφίμων⁵⁴. Σίγουρα ο πόλεμος της Ανεξαρτησίας είχε δημιουργήσει πολύ περισσότερα ορφανά από τα 495 που στεγάζονταν στο ίδρυμα, ελλείπει όμως επαρκών στοιχείων μπορούμε μόνο να εικάσουμε ότι η μικρή μάλλον προσέλευσή τους κατά το δεύτερο εξάμηνο του 1829 οφείλεται στην αδυναμία της Κυβέρνησης να καλύψει τις ανάγκες των ήδη υπάρχοντων τροφίμων. Όσο για τα 19 άτομα, που εισήλθαν από τον Απρίλιο ως και τον Νοέμβριο του 1829 μάλλον θα πρέπει να τις αποδώσουμε σε εξαιρετικές περιπτώσεις ορφανών τις οποίες δεν μπορούσε να απορροφή η επιτροπή του ιδρύματος. Οι υποθέσεις μας άλλωστε για έλλειψη πόρων συντήρησης και λειτουργίας του ιδρύματος μπορούν να στηριχτούν σε δύο δεδομένα. Πρώτα απ' όλα στις ενέργειες του Καποδίστρια να καθιερώσει φορολογία στην εκκλησιαστική και μοναστηριακή περιουσία, προκειμένου να την αξιοποιήσει αποκλειστικά στην ανάπτυξη της παιδείας της χώρας, ενέργειες που δυστυχώς δεν απέδωσαν με αποτέλεσμα να περιοριστούν οι δυνατότητες της Κυβέρνησης για την ανάπτυξη της παιδείας⁵⁵. Δεύτερον σε πρόταση του «Σχεδίου διοργανισμού και μεταρρυθμίσεως του εν Αιγίνη Ορφανοτροφείου» (Σεπτέμβριος 1829), στην οποία προτεινόταν ο περιορισμός των τροφίμων σε «διακοσίους ή και ολιγότερους»⁵⁶. Το τόσο λοιπόν φιλόδοξο, κατά τ' άλλα, σχέδιο του Καποδίστρια για το Ορφανοτροφείο φαίνεται ότι αντιμετώπισε, εκτός των λειτουργικών προβλημάτων, που σχετίζονταν με τους τροφίμους και την εκπαίδευσή τους, και οικονομικά προβλήματα, τα οποία καθιστούσαν εξ αρχής το ίδρυμα μη βιώσιμο.

Για την καλύτερη στέγαση των τροφίμων και την ελαχιστοποίηση των κινδύνων που δημιουργούνται από τη συμβίωση πολλών και διαφορετικών χαρακτήρων, εφαρμόστηκε στο ίδρυμα το pavillons system, το οποίο είχε εφαρμοστεί νωρίτερα στο Πόρο. Η αποτελεσματικότητα του συστήματος στον Πόρο φαίνε-

53. *Γενική Εφημερίς*, φ. 13, 18/2/1831.

54. Ν. Εξαρχόπουλος, ό.π., σελ. 18.

55. Ελ. Κούγκου, *Ο Καποδίστριας...*, ό.π., σελ. 17-19.

56. Γ.Α.Κ., Υπουργείο Παιδείας, φάκ. 57. 1829.

ται ότι οδήγησε τον Καποδίστρια να το εφαρμόσει και στην Αίγινα. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που αντλούμε από τον Κωνσταντά οι υπότροφοι χωρίστηκαν σε λόχους, την εποπτεία των οποίων είχαν οι μεγαλύτεροι σε ηλικία τρόφιμοι, οι οποίοι προσέφεραν τις υπηρεσίες τους αμοιβι. Ο Κωνσταντάς ανέφερε:

«Οι δε τότε συναθροισθέντες εις το Κατάστημα υπότροφοι κατεσκηνώθησαν εις τα οικήματα διαιρεθέντες εις λόχους συνισταμένους εξ εβδομήκοντα και οικήσαντες ανά τριάκοντα πέντε εις έκαστον δωμάτιον, εις τρόπον ώστε δύο δωμάτια συνίστων ένα λόχον. Και εις ευταξίαν αυτών διωρίσθη εις έκαστον λόχον εις λοχαγός, εις υπολοχαγός και τέσσαρες δεκανείς, άπαντες εκ των πλέον ηλικιωμένων υποτρόφων, άμισθοι»⁵⁷.

Από τον Μουστοξύδη αντλούμε και τα αριθμητικά δεδομένα των τροφίμων για τον επόμενο χρόνο (1830)⁵⁸. Σύμφωνα με αυτά στα τέλη του 1830 οι τρόφιμοι είχαν μειωθεί κατά 88 άτομα (407). Η μείωση φαινομενικά άγγιζε το 20% του δυναμικού του ιδρύματος στην πραγματικότητα όμως, όπως θα παρουσιαστεί στη συνέχεια, ήταν πολύ μεγαλύτερη επί του αρχικού δυναμικού του Ορφανοτροφείου. Η γεωγραφική σύνθεση του νέου δυναμικού ήταν η ακόλουθη. Από την Πελοπόννησο προέρχονταν 119 άτομα, από τη Στερεά Ελλάδα 178, από τα Νησιά 15, ενώ εκτός συνόρων προέρχονταν 95 άτομα⁵⁹.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Γεωγραφική σύνθεση των υποτρόφων στο Ορφανοτροφείο της Αίγινας (1829-1830)

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ	1829		1830	
	ΑΡΙΘΜΟΣ	%	ΑΡΙΘΜΟΣ	%
Πελοπόννησος	140	28,28	119	29,23
Στερεά Ελλάδα	175	35,35	178	43,73
Νησιά	25	5,05	15	3,68
Εκτός συνόρων	155	31,31	95	23,34
Σύνολο	495	100,00	407	100,00

ΠΗΓΗ: *Αιγιναία Εφημερίς*, Αίγινα, αριθ. Α', 15/3/1831, σελ. 36.

57. Γ.Α.Κ., «Οθωνικό Αρχείο 1833-1862», φάκ. 42, φ. 10.

58. *Γενική Εφημερίς*, φ. 13, 18/2/1831.

59. *Αιγιναία Εφημερίς*, Αίγινα, αριθ. Α', 15/3/1831, σελ. 36.

Η παρουσία τροφίμων στο ίδρυμα σε αριθμούς άνω των 400 ατόμων θα πρέπει να αναζητηθεί στο προσωπικό ενδιαφέρον που επέδειξε ο Καποδίστριας, να συντηρεί τη λειτουργία του Ορφανοτροφείου, ενδιαφέρον που είχε ως αποτέλεσμα να μη μεταβάλλεται αισθητά ο αριθμός των τροφίμων κατά τα έτη 1829-1831. Η σκέψη αυτή τεκμηριώνεται και από τις συχνές επισκέψεις που πραγματοποιούσε στο ίδρυμα, για να μπορεί να παρακολουθεί τη λειτουργία του⁶⁰. Οι 407 τρόφιμοι, το 1830, δεν φαίνεται να μειώθηκαν κατά το πρώτο εννεάμηνο του 1831. Η μείωση αρχίζει να εμφανίζεται μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια (27.9.1831) και αυτό γιατί στις αρχές Απριλίου του 1832, 7 δηλαδή μήνες μετά, οι τρόφιμοι είναι μόλις 320. Σύμφωνα λοιπόν με αυτά τα στοιχεία ο αριθμός τους μειώθηκε κατά 35% σε σχέση με τους τροφίμους του 1829 (495) και 22% σε σχέση με την περίοδο 1830-1831 (407)⁶¹.

Το 1832 για να αντιμετωπιστεί το πολιτικό κενό, που προκάλεσε η απώλεια του Καποδίστρια στη διοίκηση της χώρας, η Γερουσία όρισε «πενταμελή Διοικητική Επιτροπή της Ελλάδος» με υπόδειξη των Αντιπρέσβων της Γαλλίας, της Αγγλίας και της Ρωσίας. Η επιτροπή αναλαμβάνοντας τα καθήκοντά της (7.4.1832) συγκάλεσε τη «Δ' κατ' Επανάληψιν Εθνικήν Συνέλευσιν» (11.4.1829), στην οποία επικυρώθηκε η εκλογή του Όθωνα ως βασιλιά της Ελλάδας⁶². Ανάμεσα στα άλλα μέτρα που υιοθέτησε η επιτροπή ήταν και η μείωση του αριθμού των τροφίμων του Ορφανοτροφείου. Στην έκθεση του Κωνσταντά (1.2.1833) διαβάζουμε:

«Η Κυβέρνησις η διαδεξαμένη την προλαβούσαν Αρχήν, τούτ' έστιν η Διοικητική Επιτροπή του Βασιλείου της Ελλάδος, δια την επικρατούσαν εις το έθνος άκραν ένδειαν και αχρηματίαν, διέταξεν περί τα τέλη του Μαΐου (1832) να ελαττωθή ο αριθμός των υποτρόφων και των υπαλλήλων και υπηρετών. Κατ' αυτήν λοιπόν την διαταγήν από τους 320 σχεδόν υποτρόφους όπου ευρέθησαν εις το κατάστημα περί τας αρχάς του Απριλίου (1832) απεβλήθησαν όσοι είχαν γονείς δυναμένους να τους αναθρέψουν, όσοι υπερέβαινον το 16 και 17 της ηλικίας και όσοι ήσαν

60. Ελ. Κούγκου, *Ο Καποδίστριας...*, ό.π., σελ. 89.

61. «...από τους 320 σχεδόν υποτρόφους όπου ευρέθησαν εις το κατάστημα περί τας αρχάς του Απριλίου (1832)...». Γ.Α.Κ., «Οθωνικό Αρχείο 1833-1862», φάκ. 42, φ. 11.

62. Ι. Μαζαράκης-Αινιάν, «Ο ελληνικός απελευθερωτικός αγώνας και η δημιουργία του νεοελληνικού κράτους», *Αθήνα Μόναχο. Τέχνη και Πολιτισμός στη νέα Ελλάδα*, Αθήνα 2000, σελ. 31.

ανεπιτήδευτοι εις μάθησιν γραμμάτων ή τελικώς ικανοί όμως να ζήσωσιν από τα έργα των χειρών τους, και μένειν ήδη εις το κατάστημα υπότροφου 226...»⁶³.

Σύμφωνα με τα μέτρα, που ελήφθησαν, ο αριθμός των τροφίμων, στη διάρκεια του 1832, μειώνεται ακόμα περισσότερο φτάνοντας πια τους 226. Ποσοστιαία μάλιστα η μείωση αυτή, από τον Ιούνιο του 1831 (382) ως τα τέλη του 1832, ανέρχεται περίπου σε 41%. Η αποχώρηση τόσο μεγάλου αριθμού τροφίμων, 62 άτομα μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια και 94 ύστερα από τα μέτρα της «πενταμελούς Διοικητικής Επιτροπής της Ελλάδος», θα πρέπει να αναζητηθεί για μεν τα 87 άτομα στην αναρχία και στη διοικητική παραλυσία που επακολούθησε στην Ελλάδα μέχρι την έλευση του Όθωνα, για δε τα 94 άτομα στα οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπιζε η χώρα και κατ' επέκταση το Ορφανοτροφείο.

Το καλοκαίρι του επόμενου χρόνου (1833) ο Αλέξανδρος Ρ. Ραγκαβής επισκέφτηκε το ίδρυμα με εντολή της Αντιβασιλείας, με την ιδιότητα του συμβούλου «επί της δημοσίας εκπαιδεύσεως». Στον έλεγχο που πραγματοποίησε βρήκε τον αριθμό των τροφίμων μειωμένο αισθητά, ανέφερε μάλιστα ότι «...εύρε την κατάστασιν του υπερεκατόν ορφανά αριθμούντος ορφανοτροφείου πολύ χειροτέραν ή ό,τι την εφαντάζετο αυτός και η Κυβέρνησις»⁶⁴. Στα τεσσεράμισι λοιπόν χρόνια της λειτουργίας του Ορφανοτροφείου (1829-1833) οι τρόφιμοι είχαν μειωθεί κατά 80% και ανέρχονταν περίπου σε 100. Ο αριθμός αυτός αποδεικνύει ότι το όραμα του Καποδίστρια για το πρώτο φιλανθρωπικό ίδρυμα του νεοσύστατου κράτους είχε πλέον αποτύχει. Η μεταφορά του στο Ναύπλιο, τον Ιούνιο του 1834, δεν βελτίωσε την κατάστασή του ούτε προσέλαυσε περισσότερους τροφίμους με αποτέλεσμα 10 χρόνια αργότερα οι τρόφιμοι να είναι μόνο 15⁶⁵.

63. Γ.Α.Κ., «Οθωνικό Αρχείο 1833-1862», φάκ. 42, φ. 11.

64. Α. Ρ. Ραγκαβής, *Απομνημονεύματα*, τόμος Α', Αθήνα 1894, σελ. 369-370.

65. Δ. Μπαλάνος, ό.π., σελ. 29.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Ο αριθμός των υποτρόφων στο Ορφανοτροφείο της Αίγινας
σε εξάμηνα από το 1829 ως το 1833

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΥΠΟΤΡΟΦΩΝ		ΑΡΙΘΜΟΣ ΥΠΟΤΡΟΦΩΝ	ΜΕΤΑΒΟΛΗ %
1829	Απρίλιος-Ιούνιος	476	0
	Ιούλιος-Δεκέμβριος	495	+3,9
1830	Ιανουάριος-Ιούνιος	470*	-1,3
	Ιούλιος-Δεκέμβριος	407	-14,5
1831	Ιανουάριος-Ιούνιος	382	-19,8
	Ιούλιος-Δεκέμβριος	320	-32,8
1832	Ιανουάριος-Ιούνιος	300*	-37
	Ιούλιος-Δεκέμβριος	226	-52,52
1833	Ιανουάριος-Ιούνιος	100*	-79
	Ιούλιος-Δεκέμβριος	100*	-79

* Περίπου

ΠΗΓΗ: Γ.Α.Κ., «Οθωνικό Αρχείο 1833-1862», φάκ. 42, φ. 9-11. Α. Ρ. Ραγκαβής, *Απομνημονεύματα*, τόμος Α', Αθήνα 1894, σελ. 369-370. *Αιγιναία Εφημερίς*, Αίγινα, αριθ. Α', 15/3/1831, σελ. 36. *Αιγιναία Εφημερίς*, Αίγινα, αριθ. Α', 15/3/1831, σελ. 36.

Σύμφωνα με τα ανωτέρω ο αριθμός των τροφίμων, από το 1829 ως το 1834, παρουσιάζει μια φθίνουσα πορεία. Από τα στοιχεία που διαθέτουμε, εκτός από τη μείωση, μπορούμε να παρακολουθήσουμε τόσο τις αιτίες που οδήγησαν τους τροφίμους να απομακρυνθούν από το ίδρυμα, όσο και τους τρόπους της μεταγκατάστασή τους. Συγκεκριμένα το 1829 αποχώρησαν από το Ορφανοτροφείο 25 άτομα. Από αυτά 21 μεταφέρθηκαν στο Παρίσι, τον Αύγουστο του 1829, όπου «θα εξεπαιδευόντο εις διαφόρους χρησίμους τέχνας, δια να επιστρέψουν εκ νέου εις την Ελλάδα τελειοποιημένοι», ύστερα από πρόσκληση του βασιλιά της Γαλλίας, Κάρολου Ι' ⁶⁶. Στα τέλη Οκτωβρίου άλλοι τέσσερις τρόφιμοι κατατάχτηκαν στο «Κεντρικόν Πολεμικόν Σχολείον» του Ναυπλίου, για να συνεχίσουν τις σπουδές τους εκεί ⁶⁷.

66. Ελ. Κούγκον, *Ο Καποδίστριας...*, ό.π., σελ. 80.

67. Γ.Α.Κ., Υπουργείο Παιδείας, *Σχολικά*, 28/10/1829 και 31/10/1829.

Το 1830 είναι μια χρονιά που παρατηρείται εκτεταμένης κλίμακας αποχώρηση τροφίμων για διάφορους λόγους, τους οποίους παρουσιάζουμε στη συνέχεια. Στις 7 Μαρτίου 1830 αποχωρούν οι 10 πρώτοι τρόφιμοι και επιβιβάζονται στο πλοίο «Εύχαρις», για να εκπαιδευτούν στη ναυτική τέχνη⁶⁸, ενώ λίγο αργότερα (4.10.1830) άλλοι 50 αποφασίζεται να εκπαιδευτούν στο πολεμικό πλοίο «Ελλάς»⁶⁹. Το σύνολο μάλιστα των τροφίμων που προσχώρησαν στο πολεμικό ναυτικό μέχρι και τα τέλη του 1830 ήταν 71 άτομα. Άλλοι 2 τρόφιμοι μεταφέρθηκαν στη Σύρο για να διδαχτούν από τον Αντρέα Βόρο την «χρυσοχοϊκήν τέχνην»⁷⁰. Στις 22 Δεκεμβρίου 5 τρόφιμοι, που είχαν τυφλωθεί λόγω επιδημίας οφθαλμίας που εκδηλώθηκε στο Ορφανοτροφείο, οδηγήθηκαν σε μονές του Νομού Κορινθίας⁷¹. Εννιά από τους τροφίμους αποβλήθηκαν από το ίδρυμα λόγω κακής διαγωγής και ανάρμοστου χαρακτήρα, ενώ άλλοι 12 συνέχισαν τις σπουδές τους σε άλλα ιδρύματα της χώρας, όπως το Κεντρικό Σχολείο του Πολέμου και ο Λόχος των Ευελπίδων στο Ναύπλιο, το Κεντρικό Σχολείο στην Αίγινα και η Εκκλησιαστική Σχολή στον Πόρο⁷². Στη μείωση του αριθμού των τροφίμων συνυπολογίζονται και οι θάνατοι που σημειώθηκαν στο ίδρυμα, στους 14 πρώτους μήνες της διακυβέρνησής του από τον Μουστοξύδη (Οκτώβριος 1829-Δεκέμβριος 1830), διάστημα κατά το οποίο πέθαναν 33 τρόφιμοι. Τέλος 98 τρόφιμοι αποχώρησαν από το Ορφανοτροφείο, ύστερα από αίτηση των γονιών τους, οι οποίοι θεωρούσαν μέχρι τότε τα παιδιά τους νεκρά ή αιχμάλωτα⁷³.

Από τα στοιχεία που προαναφέρθηκαν προκύπτει ότι το σύνολο των τροφίμων που αποχώρησαν τα δύο πρώτα χρόνια λειτουργίας του ιδρύματος ήταν 255, ποσοστό δηλαδή μεγαλύτερο του 50% του αρχικού δυναμικού των τροφίμων. Το κενό όμως που δημιουργήσε η αποχώρηση αυτών των περιπτώσεων ήρθε να καλύψει η τμηματική είσοδος νέων τροφίμων, ο αριθμός των οποίων ανήλθε ως τα τέλη του 1830 σε 167 άτομα⁷⁴. Έτσι στις αρχές του 1831 το δυναμικό του ιδρύματος δεν παρουσίαζε ιδιαίτερη μείωση (18%) και ανερχόταν σε

68. Χειρόγραφα Εθνικής Βιβλιοθήκης, αριθ. 1863.

69. Χειρόγραφα Εθνικής Βιβλιοθήκης, αριθ. 2174.

70. Γ.Α.Κ., Υπουργείο Παιδείας, *Σχολικά*, αριθ. 915.

71. Γ.Α.Κ., Υπουργείο Θρησκείας, *Σχολικά*, 19/1/1831, αριθ. 1753, 12/2/1831 και 16/2/1831.

72. Ελ. Κούγκου, *Ο Καποδίστριας...*, ό.π., σελ. 98-99.

73. Δ. Μπαλάνος, ό.π., σελ. 23.

74. Ελ. Κούγκου, *Ο Καποδίστριας...*, ό.π., σελ. 99.

407 άτομα.

Στα 1831 δεν παρατηρούνται αυξομειώσεις των τροφίμων λόγω σπουδών ή επαγγελματικού προσανατολισμού. Οι μόνες περιπτώσεις που καταγράφονται είναι οι ακόλουθες. Τέσσερις τρόφιμοι, άνω των 18 ετών και ιδιαίτερης «ευρωστίας» τοποθετήθηκαν στο οπλοστάσιο του Ναυπλίου. Δύο τρόφιμοι παραχωρήθηκαν στον Ιταλό γιατρό Alberti για να διδαχθούν από αυτόν «την τέχνην του κεντρώματος»⁷⁵. Ένας τρόφιμος μεταφέρθηκε στην Ύδρα για να αποκτήσει γνώσεις «φαρμακοποιίας»⁷⁶. Δώδεκα άλλοι στάλθηκαν στο Ναύπλιο, για να γίνουν τεχνίτες (σιδηρουργοί, ξυλουργοί, επιπλοποιοί)⁷⁷. Τέλος έξι τρόφιμοι στάλθηκαν για να εκπαιδευτούν στην τυπογραφία, τέσσερις από αυτούς παρέμειναν στην Αίγινα και δύο μεταφέρθηκαν στο Ναύπλιο⁷⁸. Το σύνολο λοιπόν των παιδιών, που αποχώρησαν από το ίδρυμα το 1831, έφτασε τα 25.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να σχολιασθεί το γεγονός ότι μέσα σε δύο χρόνια (Μάρτιος 1829-Μάρτιος 1831) κατευθύνθηκαν στην τεχνική εκπαίδευση 135 τρόφιμοι, επειδή θεωρήθηκε ότι η κλίση τους προς τις τέχνες προσιδίαζε περισσότερο στις κλίσεις τους. Το στοιχείο αυτό αποδεικνύει το ρεαλισμό που διέκρινε την επιτροπή του Ορφανοτροφείου, η οποία είχε επίγνωση του επιπέδου των τροφίμων και των δυνατοτήτων που αυτοί είχαν. Θεωρώντας μάλιστα ότι δεν ήταν όλα τα άτομα ικανά να μορφωθούν στα σχολεία του ιδρύματος τα καθοδήγησε σε τεχνικά επαγγέλματα. Εκτός όμως από την επαγγελματική τους κατάρτιση η Κυβέρνηση προχώρησε ακόμα περισσότερο αποταμιεύοντας χρήματα για καθέναν από τους τροφίμους που ασχολούνταν με τις τέχνες, τα οποία θα χρησιμοποιούσαν αργότερα για την επαγγελματική τους αποκατάσταση. Ο Μουστοξύδης για το θέμα αυτό ανέφερε ότι:

«Η κυβέρνηση προβλέπουσα, ότι δεν αρκεί μόνον να μανθάνουν οι υπότροφοι τας τέχνας, αλλά και ότι πρέπει να τας βάλλωσιν εις πράξιν, δια να πορίζωνται εξ αυτών εντίμως τα προς ζωήν, διέταξεν, χάριν των εντός και εκτός του Ορφανοτροφείου διδασκομένων αυτών, να αποταμι-

75. Γ.Α.Κ., Υπουργείο Παιδείας, Σχολικά, 5/3/1831, 8/3/1831, αριθ. 655 και Γ.Α.Κ., Υπουργείο Θρησκείας, Σχολικά, 15/5/1831, αριθ. 706, φάκ. 39, 1831.

76. Γ.Α.Κ., Υπουργείο Παιδείας, Σχολικά, 26/5/1831, αριθ. 706, φάκ. 39, 1831. *Αιγιναία Εφημερίς*, Αίγινα, αριθ. Α', 15/3/1831, σελ. 34.

77. Γ.Α.Κ., Υπουργείο Παιδείας, Σχολικά, 8/3/1831. *Αιγιναία Εφημερίς*, Αίγινα, αριθ. Α', 15/3/1831, σελ. 34.

78. *Αιγιναία Εφημερίς*, Αίγινα, αριθ. Α', 15/3/1831, σελ. 34.

εύεται κατά μέρος δι' ένα έκαστον κατά πάσαν εβδομάδα εις Φοίνιξ, δια να συμπληρωθή εν κεφάλαιον, το οποίον θέλει τους χρησιμεύσει, αφού εκμάθωσι την τέχνην, εις πορισμόν των επιτηδείων εις αυτήν των εργαλείων»⁷⁹.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Ο αριθμός των υποτρόφων που κατευθύνθηκαν στην τεχνική εκπαίδευση (1829-1831)

ΕΤΗ	ΑΤΟΜΑ
1829	25
1830	85
1831	25
Σύνολο	135

ΠΗΓΗ: Ελ. Κούγκου, *Ο Καποδίστριας και η Παιδεία 1827-1832. Β' Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Αιγίνης*, Αθήνα 1972, σελ. 80, 98-99. Γ.Α.Κ., *Υπουργείο Παιδείας, Σχολικά*, 28/10/1829 και 31/10/1829, αριθ. 915, 5/3/1831, 8/3/1831, αριθ. 655. Χειρόγραφα Εθνικής Βιβλιοθήκης, αριθ. 1863, 2174. Γ.Α.Κ., *Υπουργείο Θρησκείας, Σχολικά*, 19/1/1831, αριθ. 1753, 12/2/1831, 16/2/1831, 8/3/1831 8/3/1831, 15/5/1831, αριθ. 706, φάκ. 39, 1831 και 15/5/1831, αριθ. 706, φάκ. 39, 1831. Δ. Μπαλάνος, *Η Περίθαλψη των ορφανών εν τω ελληνικώ κράτει*, Αθήνα 1919, σελ. 23. Αιγιναία Εφημερίς, Αίγινα, αριθ. Α', 15/3/1831, σελ. 34.

4. Υγεία και ασθένειες τροφίμων

Στοιχείο αλληλένδετο με τους τροφίμους του ιδρύματος είναι και οι συνθήκες υγιεινής στις οποίες αυτοί ζούσαν. Για το θέμα αυτό ενδιαφέρον επέδειξαν οι υπεύθυνοι του ιδρύματος και προσωπικά ο Καποδίστριας και ο Μουστοξύδης. Ο κίνδυνος μετάδοσης επιδημιολογικών ασθενειών, σε χώρους που συμβιώνουν πολλά άτομα, ήταν ορατός και αυτό προκαλούσε φόβο και ανησυχία. Τα συναισθήματα αυτά δεν ήταν εντελώς αβάσιμα, αφού τον Απρίλιο του 1828

79. Αιγιναία Εφημερίς, Αίγινα, αριθ. Α', 15/3/1831, σελ. 36.

είχε ξεσπάσει επιδημία πανώλης στα νησιά Αίγινα, Πόρος, Ύδρα Σπέτσες⁸⁰. Ο Καποδίστριας μάλιστα με τις γνώσεις ιατρικής, που διέθετε, γνώριζε τα προβλήματα που έκρυβε η συμβίωση αυτή. Στην περίπτωση της πανώλης, η Κυβέρνηση αναγκάστηκε να πάρει δρακόντεια μέτρα για να την ελέγξει, φτάνοντας μέχρι και τον αποκλεισμό των περιοχών που είχε ξεσπάσει η επιδημία, ώστε να μην επεκταθεί και αλλού⁸¹. Όσο για την αποφυγή επιδημικών ασθενειών στο ίδρυμα ελήφθησαν μέτρα υγιεινής και καθαριότητας των τροφίμων και των αντικειμένων τους.

Τα μέτρα όμως που ελήφθησαν δεν μπόρεσαν να αποτρέψουν την εμφάνιση επιδημικών ασθενειών και πιο συγκεκριμένα της «οφθαλμίας». Η ασθένεια αυτή μεταφέρθηκε στους τροφίμους μέσω των 66 παιδιών που είχαν απελευθερωθεί από την Αίγυπτο, στην οποία η ασθένεια βρισκόταν σε έξαρση. Στη θέα των πρώτων κρουσμάτων της ασθένειας ο Κυβερνήτης ενέργησε άμεσα σε δύο επίπεδα. Πρώτον στη φροντίδα και περίθαλψη των ατόμων που είχαν προσβληθεί και δεύτερον στη μη επέκταση της ασθένειας στους υπόλοιπους τροφίμους του ιδρύματος. Για τη θεραπεία των ασθενών και τον περιορισμό της επέκτασής της σε υγιή άτομα έδωσε ρητές εντολές και διόρισε έμπειρους και ειδικευμένους γιατρούς στο Ορφανοτροφείο⁸².

Πληροφορίες για την υγειονομική κατάσταση των τροφίμων του Ορφανοτροφείου, το καλοκαίρι του 1829, αντλούμε από αναφορά του γιατρού του τακτικού Σώματος Στρατού, Θ. Αποστολίδη, ο οποίος ανέφερε: «η κατάσταση των πασχόντων εκ της νόσου της οφθαλμίας παιδών ήτο σοβαρωτάτη, διότι είχαν μείνει επί μακρόν, κατά την διάρκεια της αιχμαλωσίας των, άνευ ουδεμίας θεραπείας και περιποιήσεως»⁸³. Πρότεινε μάλιστα την λήψη άμεσων μέτρων που δυστυχώς δεν έφεραν τα ποθούμενα αποτελέσματα, δηλαδή τη θεραπεία των τροφίμων που είχαν προσβληθεί, με αποτέλεσμα μέρος αυτών να τυφλωθούν.

Στις αρχές του επόμενου χρόνου (1830) ο Αρχίατρος του κράτους, Λ. Καμπάνης, με εντολή του Καποδίστρια, επισκέφθηκε το Ορφανοτροφείο, για να

80. Κ. Κωστής, *Στον καιρό της Πανώλης. Εικόνες από τις κοινωνίες της ελληνικής χερσονήσου, 14ος-19ος αιώνας*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1995, σελ. 405, 410.

81. Ι. Α. Καποδίστριας, *Επιστολαί διπλωματικάί...*, ό.π., τόμος Β', σελ. 45-110.

82. Ελ. Κούγκου, *Ο Καποδίστριας...*, ό.π., σελ. 96.

83. Χειρόγραφο Εθνικής Βιβλιοθήκης, αριθ. 1991, 2/7/1829.

επανεξετάσει ο ίδιος τους τροφίμους και να διαπιστώσει την πορεία της υγείας τους. Σε σχετική έκθεση που συνέταξε, ύστερα από την εξέταση των παιδιών, ανέφερε πως η κατάσταση δεν ήταν ευχάριστη και πρότεινε αφενός την καλύτερη οργάνωση του νοσοκομείου του ιδρύματος και αφετέρου την αυστηρή απομόνωση των πασχόντων, διότι τα κρούσματα της οφθαλμίας και των ελκών του στόματος είχαν αυξηθεί⁸⁴. Από την αναφορά αυτή μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι συνθήκες υγιεινής στο ίδρυμα δεν είχαν βελτιωθεί, από την επίσκεψη του Αποστολίδη, αφού επέτρεπαν στις ασθένειες να επεκτείνονται στον υγιή πληθυσμό του Ορφανοτροφείου.

Τα πρώτα αποτελέσματα της οφθαλμίας είχαν ως συνέπεια τέσσερα παιδιά να τυφλωθούν. Σε σχετική ερώτηση του Μουστοξύδη για την τύχη τους ο Καποδίστριας έδωσε εντολή να «τρέφονται και θάλπονται εις το λοιμοκαθαριστήριο της Αιγίνης»⁸⁵, ώστε να απομονωθούν και να μη μεταδώσουν την ασθένεια και σε άλλους τροφίμους. Ύστερα από λίγες μέρες (21/2/1830) ο Καποδίστριας έγραφε εκ νέου στο Μουστοξύδη για το θέμα αυτό, αφού η απειλή τυφλώσεως και άλλων τροφίμων ήταν ορατή και αυτό τον ανησυχούσε βαθύτατα.

Για το ζήτημα επίσης της περίθαλψης των «αοιμάτων ορφανών», επέδειξε ιδιαίτερη μέριμνα. Αποφάσισε να τους τοποθετήσει σε μονές της επικράτειας κάτω από την πατρική εποπτεία και περίθαλψη ηγουμένων, γνωστών για την ευσέβεια και την αρετή τους. Στις επιστολές του προς τους ηγουμένους, μονών της Πελοποννήσου και των νησιών του Αιγαίου, εκτός των άλλων ανέφερε: «... Μεταξύ των απελευθερωθέντων μέγας αριθμός ήσαν παίδες ορφανοί, οι οποίοι έφερον τα στίγματα της δυστυχίας και της σκληρής δουλείας, την φιλοχωρούσαν νόσον εις την γην της Αιγύπτου, την οφθαλμίαν»⁸⁶. Προς τις επιλεγείς μονές απέστειλε μακροσκελή επιστολή με την οποία καλούσε τους ηγουμένους να φροντίσουν τα δυστυχή αυτά παιδιά⁸⁷. Σύμφωνα με τις εντολές του θα έπρεπε σε κάθε μονή να τοποθετείτο ένας τυφλός με την εντολή να τύχει εκ μέρους των μοναχών της ανάλογης περίθαλψης. Με αυτή του την ενέργεια πίστευε ότι αφενός έδινε την ευκαιρία στους μοναχούς να εκφράσουν έμπρακτα την άσκηση της αγάπης και την φιλανθρωπία τους και αφετέρου παρείχε στους αόμ-

84. Χειρόγραφα Εθνικής Βιβλιοθήκης, αριθ. 2019, 5/1/1830.

85. Γ.Α.Κ., Υπουργείο Θρησκείας, Σχολικά, 11 Φεβρουαρίου 1830, αριθ. 446.

86. Γ.Α.Κ., Υπουργείο Θρησκείας, Μοναστηριακά, 5/10/1830.

87. Γ.Α.Κ., Υπουργείο Θρησκείας, Μοναστηριακά, 5 Οκτωβρίου 1830, αριθ. 1386.

ματους νέους την εξασφάλιση στοργικής περίθαλψης. Στα μελλοντικά του σχέδια ήταν επίσης να «συστήση Δημόσιον Κατάστημα» για τα τυφλά παιδιά, όμως μέχρις ότου τα πραγματοποιήσει έκρινε ότι ήταν ανάγκη οι τυφλοί να παραμείνουν υπό την προστασία των μοναχών⁸⁸. Στις 22 Δεκεμβρίου 1830 ο Διοικητής Κορινθίας βεβαίωνε τον Μουστόξυδη ότι οι 5 πρώτοι τυφλοί στάλθηκαν σε μονές της περιοχής του και συγκεκριμένα στην Παναγία του Βράχου, στην Παναγία της Κορυφής, στην Παναγία της Ζάχουλης και στη μονή του Αγίου Βλασίου. Οι υπόλοιποι τρόφιμοι θα στέλνονταν σε μονές των περιοχών Επιδαύρου, Νέας Επιδαύρου, Σοφικού, Στεφανίου Κορίνθου, Φενεού και Ληγουριού⁸⁹.

Η νόσος της «οφθαλμίας», προσέβαλε κατά τα έτη 1829-1832, περίπου σαράντα άτομα, όπως πληροφορούμαστε από την έκθεση του Κωνσταντά, ο οποίος για το συγκεκριμένο θέμα μας αναφέρει ότι «Πολλοί δε των από της Αιγύπτου τότε και μετά ταύτα ελθόντων έφερον μεθ' εαυτών εις το κατάστημα και άλλα πάθη κολλητικά, και το χειρίστον πάντων την ενδημούσαν εις Αίγυπτον οφθαλμίαν, από την οποίαν εβλάβησαν πολλοί, και ετυφλώθησαν διόλου περί τους τεσσαράκοντα, των οποίων τινές μεν απέθανον, οι δε λοιποί διωρίσθησαν παρά της Κυβερνήσεως εις διάφορα μοναστήρια της Επικρατείας δια να τρέφονται, και να περιθάλλωνται»⁹⁰. Εκ των ατόμων που επέζησαν από την «οφθαλμία», τυφλά ή ημίτυφλα, πληροφορίες διαθέτουμε για 27. Πιο συγκεκριμένα 5 άτομα εισήχθησαν σε μονές του νομού Κορινθίας το 1830⁹¹, 18 μεταφέρθηκαν τμηματικά ως το 1834, σε μονές του νομού Αργολίδας⁹², ενώ 4 παρέμεναν στο Ορφανοτροφείο ως τις αρχές του 1833⁹³. Τους υπόλοιπους 13 τροφίμους, που προσβλήθηκαν από την ασθένεια, θα πρέπει να τους θεωρήσουμε νεκρούς, σύμφωνα με τους υπολογισμούς από τα στοιχεία του Κωνσταντά, όχι όμως εξαιτίας της οφθαλμίας, αφού η ασθένεια αυτή αποδεδειγμένα επιστημο-

88. Ελ. Κούρκου, *Ο Καποδίστριας...*, ό.π., σελ. 98.

89. Χειρόγραφα Εθνικής Βιβλιοθήκης, αριθ. 2023, 22/12/1830.

90. Γ.Α.Κ., «Οθωνικό Αρχείο 1833-1862», φάκ. 42, φ. 9-10.

91. Ελ. Κούρκου, *Ο Καποδίστριας...*, ό.π., σελ. 98.

92. Γ.Α.Κ., Υπουργείο Θρησκείας, *Μοναστηριακά*, φάκ. 213, 30/12/1834.

93. «Μένουσι δε, εκτός των εις μάθησιν ασχολουμένων 18 των οποίων 3 μεν ασθενούσι βαρέως, τρεις είναι βλαμμένοι τους οφθαλμούς, εις αόμματος και εις παράφρων». Γ.Α.Κ., «Οθωνικό Αρχείο 1833-1862», φάκ. 42, φ. 9-10. Με την έκφραση «βλαμμένοι τους οφθαλμούς» θα πρέπει να εννοήσουμε βλάβη στους οφθαλμούς και όχι την πλήρη τύφλωση.

νικώς δεν προκαλεί τον θάνατο. Τους θανάτους αυτούς θα πρέπει να τους αποδώσουμε στον ασθενικό χαρακτήρα των τροφίμων ή σε κάποια άλλη ασθένεια, πιθανόν την ευλογιά (συμπτώματα της οποίας είναι άλλωστε η τύφλωση, τὰ ἔλκη του στόματος και ο θάνατος των νεαρών ατόμων που προσβάλλει)⁹⁴. Σε συνδυασμό μάλιστα με άρθρο στην «Αιγιναία εφημερίδα», το οποίο κάνει λόγο για επιβεβλημένη ανάγκη εμβολιασμού των νεαρών ατόμων της περιοχής, ώστε να μη μολυνθούν από την ασθένεια, μπορούμε να θεωρήσουμε την ευλογιά ως αιτία των θανάτων⁹⁵. Ελλείπει όμως αρχειακού υλικού, που να καταγράφει ανάλογη περίπτωση εντός του ιδρύματος, μας κάνει μόνο να το υποθέτουμε.

Παρόλα όμως τα μέτρα που υιοθέτησε ο Καποδίστριας, η οφθαλμία δεν έπαψε να αποτελεί κίνδυνο για τους τροφίμους του ιδρύματος, καθώς στις αρχές του 1833 συνεχίζουν να σημειώνονται νέα κρούσματα. Συγκεκριμένα ο Ραγκαβής στον έλεγχο που πραγματοποίησε στο Ορφανοτροφείο, το καλοκαίρι του 1833, κάνει λόγο αφενός για τις κακές συνθήκες υγιεινής που επικρατούσαν στο ίδρυμα και αφετέρου για την «οφθαλμία». Στην έκθεση που συνέταξε μετά τον έλεγχό του ανέφερε ότι «η νόσος οφθαλμία δια φοβερών και ταχυτάτων αλμάτων μετεδίδετο εις τα πλείστα των ορφανών, και τα μὲν ἔφερεν εις θάνατον, τα δε απετύφλου ή καθίστα ημίτυφλα»⁹⁶.

Τέλος θα πρέπει να σχολιάσουμε και τους 33 θανάτους τροφίμων, που μειώθηκαν στους 14 μήνες διακυβέρνησης του ιδρύματος από τον Μουστοξύδη. Το ποσοστό είναι υψηλό, αλλά όχι υπερβολικό, καλύπτει δε το 7,5% του συνόλου των τροφίμων. Αιτιολογώντας τους θανάτους αυτούς θα πρέπει να δεχτούμε ως αιτίες τους και τις απόψεις που καταγράφει ο Μουστοξύδης στην έκθεσή του⁹⁷. Ως πρώτη αιτία λοιπόν θα πρέπει να θεωρήσουμε τις κακές κλιματολογικές συνθήκες που επικράτησαν τους χειμώνες του 1829 και 1830, ως δεύτερη την αυξημένη παιδική θνησιμότητα της εποχής, ως τρίτη τις κακές συνθήκες διαβίωσης και τέλος το βεβαρημένο παρελθόν των τροφίμων, οι περισσότε-

94. H. M. Friedman, J. D. Wilson, J. B. Martin, *Marrison's Principles of Internal Medicine*, Vol. I, edn, New York: Mc Graw-Mill, 1994, σελ. 797-799. Κ.Δ. Γαρδίκας, *Ειδική Νοσολογία*, εκδ. Παρισιανός, τ. 1, Αθήνα 2000, σελ. 27-31.

95. «Περί της Ευλογιάς της θεοτικής και της δαμαλίτιδος». *Αιγιναία Εφημερίς*, Αίγινα, αριθ. Α', 15.3.1831, σελ. 16-23 και αριθ. Β', 15/4/1831, σελ. 67-71.

96. Α. Ρ. Ραγκαβής, ό.π., τόμος Α', σελ. 369-370.

97. *Αιγιναία Εφημερίς*, Αίγινα, αριθ. Α', 15/3/1831, σελ. 35.

ροι από τους οποίους είχαν ζησει σε συνθήκες πολέμου και αιχμαλωσίας με αποτέλεσμα να έχουν εξασθενημένο οργανισμό.

5. Η συμπεριφορά των τροφίμων

Η εγκατάσταση των παιδιών αυτών, που είχαν ζησει τις συνέπειες του πολέμου και την ελευθεριότητα των στρατοπέδων, σε οργανωμένους χώρους λογικό είναι να τους κάνουν να αισθάνονται «περιορισμένοι». Αποτέλεσμα αυτού ήταν να δημιουργούνται παρεκτροπές και αντιδράσεις εκ μέρους κάποιων τροφίμων. Ο Καποδίστριας φαίνεται ότι γνώριζε τους κινδύνους αυτούς και γι' αυτό ήδη από το 1828 είχε στείλει εντολές στον Παπαδόπουλο, που βρισκόταν στον Πόρο, να εφαρμόσει ποινές για τις περιπτώσεις των τροφίμων που παρεκτρέπονταν⁹⁸.

Με την έναρξη της λειτουργίας του Ορφανοτροφείου στην Αίγινα, οι ποινές για την διαγωγή των τροφίμων δε σταμάτησαν αλλά συνεχίστηκαν να υφίστανται φτάνοντας μέχρι την αποβολή από το ίδρυμα των μη συμμορφούμενων στις εντολές της διοίκησης. Ο Μουστοξύδης, το 1829, ανέφερε για το ζήτημα αυτό:

«*Η συγκατάβασις, αι παραινήσεις, αι ελαφραί τιμωρίαι και μη σωματικάι, αι μόναι συγχωρημέναι εις το κατάστημα, δεν ίσχυσαν να σωφρονίσωσιν άλλα τινά ολίγα τον αριθμόν κατ' ευτυχίαν παιδιά· όθεν επειδή η μετά των άλλων ορφανών διάιτα και εις αυτά εγένετο οχληρά και εις τα άλλα επικίνδυνος, απεβλήθησαν και απεστάλησαν εις τας πατρίδας των συστημένα εις τας κατά τόπους Αρχάς*»⁹⁹.

Η ανησυχία του προέδρου του Ορφανοτροφείου για τη συμπεριφορά των τροφίμων συνεχίστηκε και μετά την αποβολή των εννεά τροφίμων, που προαναφέρθηκε. Η διαπίστωση αυτή προκύπτει από αναφορά του (18.5.1830), στην οποία πρότεινε την ανάγκη λήψης αυστηρότερων μέτρων για την ομαλή λειτουργία του ιδρύματος. Σημείωνε επίσης ότι τα ως τότε μέτρα που μεταχειρίστηκε «δια την εξάλειψιν των κακοηθειών, τας οποίας εκληρονόμησαν οι υπότροφοι από την δουλειάν και την αναρχίαν» δεν έφεραν τα ποθητά αποτελέσματα και συνέχιζε θεωρώντας ως αιτίες της συμπεριφοράς αυτής τη νοσταλγία

98. Ι. Α. Καποδίστριας, *Επιστολαί διπλωματικάι...*, ό.π., τόμος Α', Αθήνα 1841, σελ. 514.

99. *Αιγιναία Εφημερίς*, Αίγινα, αριθ. Α', 15/3/1831, σελ. 34-35.

για την οικογένειά τους και την επιθυμία πολλών τροφίμων να επιστρέψουν στις γενέτειρές τους. Αιτίες που είχαν ως συνέπεια να αυξάνεται η «απέχθειά των προς το κατάστημα»¹⁰⁰. Στα μέτρα που πρότεινε για την εξομάλυνση της κατάστασης ήταν η απομάκρυνση ορισμένων νεότερων σε ηλικία δασκάλων και η επανεξέταση όλων των τροφίμων ως προς τις μαθησιακές τους επιδόσεις, ώστε όσοι από αυτούς αποδεικνύονταν ανεπίδεκτοι μαθήσεως να απομακρύνονταν από το ίδρυμα και να προσανατολιζόνταν στην εκμάθηση τεχνών¹⁰¹. Φαίνεται λοιπόν ότι ο διαχωρισμός τους ανάλογα με τις επιδόσεις τους και η καθοδήγηση τους στην επαγγελματική εκπαίδευση δεν είχε σχέση μόνο με την κλίση τους προς τα γράμματα αλλά και με τη διαγωγή τους στο ίδρυμα. Η απομάκρυνσή τους από το Ορφανοτροφείο, για να καταρτιστούν επαγγελματικά, αποτελούσε προληπτικό μέτρο περιορισμού του κινδύνου, ώστε να μην αποτελέσουν οι «απειθαρχοί» αρνητικά πρότυπα για τους υπολοίπους.

Με την ανάληψη της διοίκησης της χώρας από την Αντιβασιλεία η κατάσταση δεν φαίνεται να έχει βελτιωθεί. Είναι ενδεικτικό ότι ο Maurer τόνιζε:

*«Εν τω ορφανοτροφείω δεν καλλιεργούνται τα γράμματα και αι τέχναι, ως εσκόπει ο Καποδίστριας, αλλ' οφθαλμικαί νόσοι, διαφθορά και κακία εις ύψιστον βαθμόν»*¹⁰².

Είναι ενδεχόμενο ότι ο Maurer αναφερόταν ανάμεσα στα άλλα και στην κακή συμπεριφορά των τροφίμων όταν περιέγραφε την κατάσταση του ιδρύματος. Μετά λοιπόν από το θάνατο του εμπνευστή του Ορφανοτροφείου, το ίδρυμα φάνηκε πως δεν αντιμετώπιζε μόνο οικονομικά προβλήματα, που καθιστούσαν δύσκολη τη λειτουργία του, αλλά και προβλήματα πειθαρχίας. Στο σύνολο αυτών των προβλημάτων βασίστηκε η Αντιβασιλεία, όταν με απόφασή της μετέφερε το ίδρυμα στο Ναύπλιο.

6. Η διοίκηση του ιδρύματος

Ένα ίδρυμα, όπως το Ορφανοτροφείο της Αίγινας, για να μπορέσει να λειτουργήσει ομαλά και να εκπληρώσει τους σκοπούς του, χρειαζόταν και ένα ανάλογο κανονισμό οργάνωσης και διοίκησης. Ο Καποδίστριας κατανοώντας

100. Γ.Α.Κ., Υπουργείο Παιδείας, Σχολικά, φάκ. 27, 1830.

101. Ελ. Κούγκου, *Ο Καποδίστριας...*, ό.π., σελ. 92.

102. G. Maurer, *Das griechische Volk*, τόμος II, Χαϊδελβέργη 1835, σελ. 194.

αυτή την ανάγκη ανέφερε σε διάταγμά του (16 Μαΐου 1829), που αφορούσε τη διοίκηση του ιδρύματος και το διορισμό των επιτρόπων και των δασκάλων, τους λόγους που επέβαλλαν τη θέσπιση κανονισμού. «Οι 500 ορφανοί, τους οποίους συνηγάγομεν από του Μαρτίου του παρελθόντος έτους εις τε τον Πόρον και Ναύπλιον διαιτώνται τέλος πάντων εις το κτήριον, το οποίον χάριν εις την ευεργετικήν διάθεσιν των γενναίων φιλελλήνων ανηγέρθη προ ολίγου εις Αίγιαν. ... Επιθυμούμε να δώσωμεν εις το κατάστημα τούτο διοργανισμόν ικανόν να καταστήση τους μαθητάς μετόχους των αγαθών της ηθικής και χριστιανικής αγωγής και της υγιούς στοιχειώδους παιδείας»¹⁰³.

Τα πρώτα άρθρα του εν λόγω διατάγματος (Α', Β', Γ') αφορούσαν το διορισμό διοικητικού προσωπικού στο ίδρυμα. Δημιουργείτο τριμελής «επιτροπή επιστάσις και οικονομίας του Ορφανοτροφείου», με πρόεδρο τον Βιάρο Καποδίστρια. Υπεύθυνος για την οικονομική διαχείριση και τις προμήθειες του Ορφανοτροφείου ανέλαβε ο Γρηγόριος Κωνσταντάς, ενώ επόπτης του προσωπικού και των τροφίμων ο Λεόντιος Καμπάνης. Με επόμενο άρθρο (Ε') του διατάγματος δημιουργείτο επιπρόσθετα και άλλη τριμελής επιτροπή με σκοπό να συντάξει όλες τις «αναγκαίες διατάξεις» για την εύρυθμη λειτουργία του ιδρύματος. «Συμβοηθοί» αυτής της επιτροπής για τις διατάξεις «τας αφορώσας εις την οργάνωσιν της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου και εις τον διοργανισμόν του πρωτύπου σχολείου» ορίστηκαν ο Νεόφυτος Νικητόπουλος και ο Ιωάννης Βενθύλος. Ο Νικητόπουλος ανέλαβε επιπρόσθετα χρέη «διδασκάλου διευθύνων την αλληλοδιδασκτικήν παιδείαν». Τα υπόλοιπα άρθρα ασχολούνταν με την οργάνωση των σχολείων και την εκπαίδευση των μαθητών.

Ο Κωνσταντάς με την ιδιότητα του μέλους της τριμελούς επιτροπής, συνέταξε στα τέλη Μαΐου (28.5.1829) έκθεση στην οποία περιέγραφε την κατάσταση του ιδρύματος. Την έκθεσή του συμπλήρωναν προτάσεις «περί βελτιώσεως της οικονομίας του Ορφανοτροφείου»¹⁰⁴. Παράλληλα απέστειλε στον Καποδίστρια ανυπόγραφο έγγραφο με τίτλο «Αξιώματα παιδαγωγίας», στο οποίο περιέχονταν σκέψεις και προτάσεις για την διαπαιδαγώγηση των τροφίμων του ιδρύματος, πολλές από τις οποίες συμπεριελήφθησαν αργότερα στο «Σχέδιον του οργανισμού του Ορφανοτροφείου», που συνέταξε, ύστερα από εντολή του Κυβερνήτη, ο Βενθύλος (Σεπτέμβριο 1829).

103. Γενική Εφημερίς, φ. 40, 25/5/1829, σελ. 155.

104. Γ.Α.Κ., Υπουργείο Θρησκείας, φάκ. 19, 1829.

Ο Βενθύλος στο «Οργανισμό» του αναφερόταν στα διδακτέα μαθήματα του αλληλοδιδασκτικού σχολείου, στις αρμοδιότητες των δασκάλων, στα αναγκαία σχολικά βοηθήματα, στους τρόπους αντιμετώπισης των προβλημάτων που προέκυπταν από τους τροφίμους, στα καθήκοντα των δασκάλων, των τροφίμων και του προσωπικού του ιδρύματος¹⁰⁵. Το συγκεκριμένο σχέδιο δεν ικανοποίησε τον Κυβερνήτη, αφού στα τέλη Σεπτεμβρίου βρισκόταν στα χέρια του νέος κανονισμός με τίτλο «Σχέδιον διοργανισμού και μεταρρυθμίσεως του εν Αιγίνη Ορφανοτροφείου»¹⁰⁶. Στο κείμενο του «διοργανισμού» σημειώνεται με σαφήνεια ότι συντάχθηκε από την επιτροπή του ιδρύματος, η οποία συμμορφωμένη στις υποδείξεις της κυβέρνησης συνέταξε το νέο σχέδιο του κανονισμού «επί το βέλτιον μεταρρυθμίσεως του καταστήματος τούτου». Ο νέος κανονισμός έγινε δεκτός από τον Καποδίστρια και στη συνέχεια στάλθηκε στο Μουστοξύδη για έγκριση, ο οποίος από τις 21 Οκτωβρίου 1829 είχε διοριστεί πρόεδρος στη διοίκηση του Ορφανοτροφείου, θέση την οποία κατείχε ως τότε ο αδελφός του Καποδίστρια, Βιάρος¹⁰⁷. Ο διορισμός στη συγκεκριμένη θέση τόσο του Βιάρου Καποδίστρια όσο και του Αντρέα Μουστοξύδη δείχνει το ενδιαφέρον του Κυβερνήτη να πραγματοποιηθούν τα σχέδιά του για το ίδρυμα γι' αυτό λοιπόν ανέθεσε τη διοίκησή του σε άτομα της εμπιστοσύνης του. Ως και τον Οκτώβριο του 1833 νεώτερος κανονισμός εσωτερικής λειτουργίας δεν υποβλήθηκε. Η διοίκηση του ιδρύματος εφάρμοσε το πρόγραμμά της χρησιμοποιώντας διατάξεις και άρθρα τόσο από το «Σχέδιον του οργανισμού του Ορφανοτροφείου» του Βενθύλου, όσο και από το «Σχέδιον διοργανισμού και μεταρρυθμίσεως του εν Αιγίνη Ορφανοτροφείου», τα οποία δεν διέφεραν ουσιαστικά μεταξύ τους.

Το «Σχέδιον διοργανισμού», εκτός των άλλων, έκανε λόγο για τον περιορισμό του αριθμού των τροφίμων του καταστήματος σε 200, θέτοντας ως ανώτατο όριο παραμονής στο ίδρυμα το 16ο έτος της ηλικίας τους. Σημείωνε επίσης ότι δεν θα γίνονταν δεκτοί τρόφιμοι ηλικίας άνω των δεκατριών ετών. Σε άλλο σημείο καθοριζόταν η οργάνωση των εργαστηρίων, στα οποία θα κατέφευγαν οι τρόφιμοι που δεν είχαν κλίση στη σχολική εκπαίδευση αλλά στην τεχνική. Με τον διαχωρισμό των μαθητών ανάλογα με τις επιδόσεις τους ασχολήθη-

105. Γ.Α.Κ., Υπουργείο Παιδείας, φάκ. 19, 1829.

106. Γ.Α.Κ., Υπουργείο Παιδείας, φάκ. 57, 1829.

107. *Γενική Εφημερίς*, φ. 77, 16/11/1829.

κε ιδιαίτερα ο Μουστοξύδης, όταν ανέλαβε πρόεδρος του Ορφανοτροφείου. Οι «ανεπίδεκτοι μαθήσεως» αποφασίστηκε να στραφούν στην επαγγελματική εκπαίδευση επιλέγοντας είτε την οπλοθήκη του ναυτικού, είτε άλλα «χειροτεχνεία» στην Αίγινα και στο Ναύπλιο. Όσο για τα εργαστήρια που λειτουργούσαν εντός του ιδρύματος, για τον επαγγελματικό προσανατολισμό των τροφίμων, αυτά ήταν «εργοστάσιον της ραπτικής», «βιβλιοδετικών», «τυπογραφείον», «τορνευτικής και πλεκτικής»¹⁰⁸. Οι εργαζόμενοι σε αυτά εκτός από την πρακτική τους εξάσκηση παρήγαγαν και προϊόντα για τις ανάγκες των υπολοίπων τροφίμων.

Ο στενός συνεργάτης του Καποδίστρια, Ανδρέας Μουστοξύδης, αμέσως μετά το θάνατο του εγκατέλειψε την Ελλάδα και μαζί τη θέση του προέδρου που μέχρι τότε κατείχε¹⁰⁹. Τα καθήκοντά του ανέλαβε ο Γρηγόριος Κωνσταντάς (1831-1833), ο οποίος κατείχε τη θέση αυτή ως τα μέσα του 1833, οπότε και απομακρύνθηκε, ύστερα από εντολή του Ραγκαβή¹¹⁰. Όσο για τον κανονισμό, με τον οποίο λειτουργούσε μέχρι τότε το ίδρυμα, διατηρήθηκε ως τον Οκτώβριο του 1833. Με διάταγμα της Αντιβασιλείας εξεδόθη νέος «διοργανισμός», αφού σύμφωνα με τις πληροφορίες του Maurer: «*Εν τω ορφανοτροφείω δεν καλλιεργούνται τα γράμματα και αι τέχναι, ως εσκόπει ο Καποδίστριας, αλλ' οφθαλμικαί νόσοι, διαφθορά και κακίαι εις ύψιστον βαθμόν*»¹¹¹. Με τον νέο κανονισμό της Αντιβασιλείας οριζόταν ανώτατος αριθμός τροφίμων (100), ηλικίας 7 με 12 ετών. Απαραίτητη προϋπόθεση μάλιστα για την είσοδο ενός τροφίμου στο ίδρυμα ήταν η πιστοποιημένη ορφάνεια του παιδιού από τον έναν ή και από τους δύο γονείς οι οποίοι «απέθανον εις τον υπέρ ανεξαρτησίας αγώνα ή ανέδειξαν εκδουλεύσεις εις την Πατρίδα». Ο κανονισμός επαναπροσδιόριζε και το σκοπό του ιδρύματος σύμφωνα με τον οποίο «Σκοπόν έχει το κατάστημα την διδαχήν επωφελούς τινός τέχνης. Θέλουν δε διδάσκεισθαι προς τούτοις οι ορφανοί να αναγιγνώσκουν, να γράφουν, να αριθμούν και να ιχνογραφούν»¹¹². Οι διατάξεις αυτές παρέμειναν σε λειτουργία ως τον Ιούνιο του 1834 οπότε το Ορφανοτροφείο μετέφερε την έδρα του στο Ναύπλιο.

108. Ελ. Κούγκου, Ο Καποδίστριας..., ό.π., σελ. 79.

109. J. Petropoulos, Πολιτική και συγκρότηση Κράτους στο Ελληνικό Βασίλειο (1833-1843), Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1997, σελ. 139.

110. Δ. Μπαλάνος, ό.π., σελ. 26.

111. G. Maurer, ό.π., τόμος II, σελ. 194.

112. Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αριθ. 41, 16/12/1833.

7. Το Προσωπικό

Το Ορφανοτροφείο δημιουργήθηκε με σκοπό να στεγάσει και να μορφώσει πάνω από 500 ορφανούς, οι οποίοι έχριζαν ιδιαίτερης φροντίδας και εκπαίδευσης. Για να πραγματοποιηθούν όμως οι σκοποί αυτοί χρειαζόταν ένα αρκετά πολυάριθμο αλλά και πολυδάπανο προσωπικό το οποίο στις αρχές του 1831 ξεπερνούσε τα 50 άτομα.

Ο Μουστοξύδης στην έκθεσή του προς την «Γραμματεία της Παιδείας»¹¹³ παρουσιάζει τον αριθμό του προσωπικού που εργαζόταν στο Ορφανοτροφείο κάνοντας λόγο για 53 άτομα. Συγκεκριμένα το προσωπικό αποτελούσαν επτά δάσκαλοι, ένας οικονόμος, ένας γενικός επιστάτης, ένας ιερέας, που ιεροουργούσε στο ναό του Σωτήρα, ένας γιατρός, τρεις τεχνίτες και τριάντα εννιά άλλοι υπάλληλοι. Τα στοιχεία αυτά επιβεβαιώνονται και από μεταγενέστερη έκθεση του Κωνσταντά. Ο τελευταίος περιγράφοντας το ίδρυμα, επί Μουστοξύδη, μας πληροφορεί όχι μόνο για τον αριθμό του προσωπικού αλλά και για τα καθήκοντά του. Είναι ενδεικτικά του κλίματος οι αναφορές που σκιαγραφούν την καθημερινή ζωή του ιδρύματος και τις ανάγκες από τη λειτουργία του.

«Εἰς δὲ τὴν ἐξοικονόμησιν τοῦ καταστήματος διωρίσθη εἰς οἰκονόμος, ὅστις ἦτον καὶ μέλος τῆς Επιτροπῆς ὑπ' αὐτόν δὲ εἰς Γραμματεὺς δια να κρατῇ τὰ κατάστιχα, να καταστρώνῃ τοὺς λογαριασμοὺς τῶν εσόδων καὶ ἐξόδων τοῦ καταστήματος, οἱ ὁποῖοι παραδίνονται δια τοῦ Προέδρου εἰς τὴν Οἰκονομίαν τῆς Επικρατείας. κτλ. Εἰς φροντιστὴς δια να οἰωνίζῃ ἐκ τῆς αγοράς τὰ πρὸς τροφήν τῶν παιδῶν, να παραλαμβάνῃ ὅσα ἔρχονται ἐξωθεν εἰς τὸ κατάστημα, οἷον σίτον, ὄσπρια, ξύλα κτλ. καὶ να τὰ παραδίδῃ εἰς τοὺς αποθηκαρίους. Δύω αποθηκάριοι δια να δέχωνται παρὰ τοῦ φροντιστοῦ καὶ να φυλάττωσιν εἰς αποθήκην τὰ εἰσαγόμενα, να δίδουσι τὰ τρόφιμα εἰς τὸ Μαγειρεῖον, τὸν σίτον εἰς τοὺς μύλους, να λαμβάνουσι τὰ ἀλευρα ἀπὸ τοὺς μύλους, να τὰ παραδίδουσιν εἰς τὸ αρτοποιεῖον τοῦ καταστήματος, να δέχωνται ἐκεῖθεν τὸν ἄρτον καὶ να τὸν διανέμωσιν εἰς τοὺς παῖδας. Εἰς χειρομύλης, ὅστις ἦτον ἐν ταυτῷ καὶ κοσκινητής. Τρεῖς αρτοποιοί, καὶ εἰς βαστάζων τοῦ αρτοποιείου. Δύω Μάγειροι, εἰς υδροφόρος καὶ δύο υπηρέτιδες τοῦ Μαγειρείου.

113. Γενική Εφημερίς, φ. 13, 18/2/1831, σελ. 61-64.

Δύω Τραπεζάριοι της κοινής των παιδων τραπέζης. Εἰς Τραπεζάριος της τραπέζης των Διδασκάλων και Επιστατών. Εἰς φρεάντλης, ὅστις ἦτον ενταυτώ και Σαρωτής. Το δε ἔργον του εἶναι να ἐξαῖη ὕδωρ ἀπὸ το φρέαρ εἰς ἀγγεία, δια να πίνωσι και νίπτωνται οἱ παῖδες, να σαροῖ την αὐλήν και να καθαρίζη τας χρείας κτλ. Εἰς κηπουρός. Εἰς θυρωρός. Εἰς ἱματιοφύλαξ, ὅστις λαμβάνει κάθε δευτέραν τα ἀπλута ἱμάτια ἀπὸ τοὺς παῖδας, τα παραδίδει εἰς τας πλύστρας, και πλυθέντα τα παραλαμβάνει ἀπὸ τας πλύστρας, και το εσπέρας του Σαββάτου τα διανέμει εἰς τοὺς παῖδας ἐκάστω τα ἴδια. Οκτώ πλύστρας ὑπὸ την διεύθυνσιν του ἱματιοφύλακος. Εἰς ἱατρός, ὅστις ἐπισκέπτεται τοὺς ἐν των Νοσοκομείῳ ασθενεῖς ὑποτρόφους. Δύω Νοσοκόμοι ὑπὸ την διεύθυνσιν του ἱατροῦ. Οκτώ ὑπηρέτιδες ὑπὸ την διεύθυνσιν των νοσοκόμων. Εἰς Εφημέριος, ὅστις ἱερουργεῖ τας Κυριακάς και Εορτασίμους ἡμέρας ἐν τη Εκκλησίᾳ του καταστήματος, ἐξομολογεῖ τοὺς παῖδας και ἐκτελεῖ ὅσα ἀνήκουσιν εἰς το ἐπάγγελμά του. Εἰς Διδάσκαλος της Ἱερᾶς Κατηχήσεως. Εἰς Διδάσκαλος της Ευρωπαϊκῆς μουσικῆς, ὅστις ἐδίδασκε την μουσικὴν εἰς ἱκανοὺς ὑποτρόφους. Εἰς βιβλιοδέτης δια να δένη τα βιβλία του καταστήματος και να διδάσκη την βιβλιοδετικὴν εἰς τοὺς ὑποτρόφους. Εἰς ράπτης δια να ἐπιστατῇ εἰς το ἐν τῷ καταστήματι ἐργοστάσιον της ραπτικῆς, και να διδάσκη την ραπτικὴν εἰς τοὺς ὑποτρόφους. Εἰς ξυλουργός δια να ἐργάζεται, ὅ,τι χρῆζει το κατὰστημα ἐκ της τέχνης ταύτης, και να διδάσκη την ξυλουργικὴν εἰς τοὺς ὑποτρόφους. Εἰς παιδοτρίβης δια να γυμνάζη τοὺς παῖδας τα πρὸς σωμασκιὰν ἀλλ' οὗτος ἐπεβλήθη ἐπὶ των ἡμερῶν του μακαρίτου Κυβερνήτου, και ἔκτοτε οἱ παῖδες γυμνάζονται μόνον τοὺς εἰς ὅσα ἔμαθον παρ' ἐκείνου και μάλιστα τον βηματικὸν περίπατον πρὸς σωμασκιὰν τοὺς. Διωρίσθη πρὸς καιρὸν και Διδάσκαλος της Ζωγραφικῆς, εἰς την ὁποίαν εἶχον μεγάλην κλίσιν και προέκοπτον θαυμασίας πολλοὶ των ὑποτρόφων, ἀλλὰ και οὗτος ἀπεβλήθη ἐπὶ των ἡμερῶν του Κυβερνήτου. Διωρίσθη και Διδάσκαλος της Αριθμητικῆς, ἀλλὰ και οὗτος ἔπαυσεν ἐπὶ των ἡμερῶν του Κυβερνήτου, και ἀνέλαβε την παράδοσιν του μαθήματος τούτου ο εἰς των Διδασκάλων της Ἑλληνικῆς Γλώσσης»¹¹⁴.

114. Γ.Α.Κ., «Οθωνικὸ Ἀρχεῖο 1833-1862», φάκ. 42, φ. 10-11.

Εκτός όμως από τον επαρκή αριθμό προσωπικού, που χρειαζόταν για να καλύπτονται οι ανάγκες του ιδρύματος, τους υπευθύνους ενδιέφερε και η συμπεριφορά του προσωπικού προς τους υποτρόφους και τους μαθητές, αφού θεωρούσαν βασικό παράγοντα της μόρφωσης των παιδιών το κοινωνικό περιβάλλον που αυτά μεγάλωναν. Σχετικά με το θέμα αυτό ο Κωνσταντάς, στις προτάσεις που κατέθεσε στον Καποδίστρια (28.5.1829), ανέφερε:

«οι διδάσκαλοι και οι πολίται του κράτους, οι οποίοι εάν κατ' αγαθήν τύχην συνεργάζωνται αρμονικώς, δύνανται να βοηθήσουν θετικώς τους νέους εις την εν γένει διάπλασίν των» και συνέχιζε λέγοντας «οι διδάσκαλοι, οι παιδαγωγοί και οι άλλοι υπηρετούντες και εργαζόμενοι εις το ίδρυμα πρέπει να είναι νυμφευμένοι, πολλών ένεκα, και διότι οι τούτοι μάλλον φιλόπαιδες»¹¹⁵.

Το 1832 με τη μείωση των τροφίμων, σε 226 άτομα, περιορίστηκε και το προσωπικό, το οποίο αριθμούσε πια 37 άτομα. Ο περιορισμός του αριθμού του προσωπικού έγινε αφενός γιατί ο αριθμός του υπερκάλυπτε τα νέα αριθμητικά δεδομένα των τροφίμων και αφετέρου για να περιοριστούν τα έξοδα του ιδρύματος, τα οποία ήδη ήταν αρκετά.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Ο αριθμός του προσωπικού του ιδρύματος (1829-1832)

ΕΤΗ	ΑΤΟΜΑ
1829	53
1830	53
1831	53
1832	37

ΠΗΓΗ: *Γενική Εφημερίς*, φ. 13, 18/2/1831, σελ. 61-64. Γ.Α.Κ., «Οθωνικό Αρχείο 1833-1862», φάκ. 42, φ. 10-11.

115. Ελ. Κούγκου, *Ο Καποδίστριας...*, ό.π., σελ. 75.

Το προσωπικό απαρτιζόταν πια από τους απολύτως αναγκαίους.

«Αποβληθέντων δε και των υπηρετών αναλόγως, μένουσιν εις δούλευσιν του καταστήματος μίσθιοι εις Μάγειρος, εις υδροφόρος, και μία υπηρέτης του Μαγειριού. Εις Αρτοποιός και ο Βαστάζων, όστις είναι κοινός του καταστήματος. Εις Αποθηκάριος. Η Τραπεζάρισσα, ήτις ευπρεπίζει την κοινήν Τράπεζαν των υποτρόφων, σαροί το Τραπεζαρείον, πλύνει τα τρυβλία κτλ. Εις Επιστάτης. Ο Ιατρός. Εις Νοσοκόμος. Τρεις υπηρέτιδες του Νοσοκομείου. Ο ιματιοφύλαξ όστις επιστατεί εις τους ράπτας και τας 5 πλύστρας. Πέντε πλύστρας υπό την διεύθυνσιν του ιματιοφύλακος. Πέντε ράπται υπότροφοι με μικρόν μισθόν υπό την επιστασίαν του ιματιοφύλακος. Ο Σαρωματίας. Ο θυρωρός. Ο επί των ωνίων. Ο βιβλιοδέτης. Ο διδάσκαλος της Αλληλοδιδασκτικής. Τρεις Διδάσκαλοι της Ελληνικής. Ο Διδάσκαλος της Ιεράς Κατηχήσεως. Ο Διδάσκαλος της Μουσικής. Ο Εφημέριος της Εκκλησίας. Ο Επιστάτης του Μουσείου και ο Υποεπιστάτης αυτού. Ούτοι πάντες ενομήσθησαν αναγκαίοι εις το κατάστημα, ως έχει σήμερον»¹¹⁶.

7. Έξοδα λειτουργίας

Η συντήρηση και η εκπαίδευση των τροφίμων αποτελούσε το σημαντικότερο έξοδο για το οποίο έπρεπε να φροντίσει η διεύθυνση του καταστήματος. Τα έξοδα που δαπανώνται για τη λειτουργία του Ορφανοτροφείου συνίσταντο στην σίτιση των τροφίμων, στην ένδυσή τους, στους μισθούς του προσωπικού και στις επισκευές των κτηρίων.

Η ποιότητα της διατροφής των τροφίμων ήταν κάτι που είχε θεσπιστεί ήδη με την έναρξη λειτουργίας του ιδρύματος (Μάρτιος 1829) και συνεχίστηκε χωρίς να τροποποιηθεί ως τον Ιούνιο του 1834. Στο καθημερινό διαιτολόγιο περιλαμβάνονταν:

«Δίαιτα δε των μεν υποτρόφων φυλάττεται, ως εξ αρχής διωρίσθη παρά της Κυβερνήσεως λαμβάνει δηλαδή έκαστος το πρωτ 50 δράμια άρτον εις πρόγευμα. Το δε γεύμα και δείπνον τρώγουσιν εις κοινήν Τράπεζαν έχων έκαστος άρτου μεν εκατόν δράμια εις το γεύμα, και εκατόν εις το δείπνον. Προσπάγι δε δια της εβδομάδος (Κυριακήν δηλαδή και Πέ-

116. Γ.Α.Κ., «Οθωνικό Αρχείο 1833-1862», φάκ. 42, φ. 10.

μπτην) κρέας, τας δε λοιπάς ημέρας όσπρια, ή λάχανα, ή σίτον κο-
πτόν»¹¹⁷.

Τα ποσά των δαπανών για την διατροφή, την ενδυμασία, την υπόδοση των τροφίμων και τις επισκευές των κτηρίων ανέρχονταν, ανά μήνα, σε 3640 περίπου φοίνικες, ενώ οι μισθοί των υπαλλήλων του ιδρύματος έφταναν τους 2000 φοίνικες. Ετησίως λοιπόν έπρεπε να δαπανώνται πάνω από 67680 φοίνικες για να καλύπτονται οι ανάγκες. Τα έξοδα όμως ετησίως ήταν πολύ υψηλότερα από όσα προαναφέρθηκαν. Πάλι από την έκθεση του Κωνσταντά αντλούμε στοιχεία για τα έξοδα που σημειώθηκαν από τον Μάρτιο του 1829 ως και τον Φεβρουάριο του 1833. Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά το πρώτο έτος λειτουργίας του Ορφανοτροφείου (1829) ξοδεύτηκαν 74.987,20 φοίνικες, το δεύτερο (1830) 80.297,60 φοίνικες, το τρίτο (1831) 73.290,16 φοίνικες, ενώ το τέταρτο (1832-Φεβρουάριος 1833) προβλεπόταν ότι θα ξοδευτούν 71.000 φοίνικες. Στην έκθεση επίσης αιτιολογούνται και κάποιες από τις δαπάνες των ετών αυτών¹¹⁸. Τέλος σημαντικά είναι τα στοιχεία που παρουσιάζει ο Κωνσταντάς για τις προσόδους που διέθετε το ίδρυμα μετά το θάνατο του Καποδίστρια, οπότε και έλειψε το προσωπικό ενδιαφέρον του οραματιστή του ιδρύματος για τη συντήρηση και τη λειτουργία του. Σύμφωνα με τα στοιχεία της έκθεσης τα έσοδα που διέθετε το Ορφανοτροφείο, από τον Οκτώβριο του 1831 ως τα τέλη του 1832 προέρχονταν από τρεις πηγές, από το Τελωνείο της Σύρου, που προσέφερε βοήθεια σε τρόφιμα, το «Ταμείον της Οικονομίας» και το «Εθνικόν Νομισματοκοπείον». Αυτό που μπορεί εύκολα κανείς να διαπιστώσει είναι πως το Ορφανοτροφείο αντιμετώπιζε οικονομικά προβλήματα, αφού τα έξοδα λειτουργίας και συντήρησής του υπερέβαιναν τα έσοδά του. Η κατάσταση αυτή απεικονίζεται χαρακτηριστικά από το γεγονός ότι το ίδρυμα χρωστούσε μισθούς επτά μηνών στο προσωπικό του (Ιούλιος 1832-Ιανουάριος 1833) και είχε ανάλογα χρέη

117. Γ.Α.Κ., «Οθωνικό Αρχείο 1833-1862», φάκ. 42, φ. 10.

118. «Εκ τούτων δε εξωδεύθησαν εις το πρώτον και δεύτερον έτος ικανά εις οικοδομάς, επισκευάς και αγοράς χωραφίων εν τω περιβάλλω. Εις δε το τέταρτον και τρέχον έτος περίπου τέσσαρες χιλιάδες φοινίκων εις μισθούς των Διδασκάλων του Κεντρικού και Προκαταρκτικού Σχολείου, εξωδεύθησαν προς τούτοις και άλλα τινά παρ' αυτής της Κυβερνήσεως, των οποίων ο λογαριασμός ευρίσκεται εις τα κατάστιχα της Οικονομίας, εις τα οποία ευρίσκονται καταστρωμμένα και παρά του Οικονόμου του καταστήματος εξοδευθέντα. Και αν είχε το κατάστημα πόρους ετοιμούς να αγοράζη τα πράγματα εν καιρώ και όταν τα ευρίσκη εις κατεβασμέναις τιμάς, εγένετο περικοσσότερα οικονομία εις την δαπάνην». Γ.Α.Κ., «Οθωνικό Αρχείο 1833-1862», φάκ. 42, φ. 11.

στους προμηθευτές του¹¹⁹.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Τα έξοδα του ιδρύματος (1829-1832)

ΕΤΗ	Δαπάνη (σε φοίνικες)
1829	74.987,00
1830	80.297,60
1831	73.290,16
1832	71.000,00
Σύνολο	299.574,96

ΠΗΓΗ: Γ.Α.Κ., «Οθωνικό Αρχείο 1833-1862», φάκ. 42, φ. 11.

8. Συμπεράσματα

Τα στοιχεία που προαναφέρθηκαν αντλήθηκαν κυρίως από τρεις βασικές πηγές, οι οποίες μας παρέχουν πληροφορίες για το ανθρώπινο δυναμικό, τη στελέχωση και τη διοίκηση του Ορφανοτροφείου της Αίγινας, την περίοδο 1829-1834. Η πρώτη πηγή είναι αυτή του Μουστοξύδη¹²⁰, ο οποίος περιγράφει την κατάσταση του ιδρύματος κατά τα έτη 1829-1831, η δεύτερη του Κωνσταντά¹²¹, που μας πληροφορεί για τα έτη 1831-1832, και τέλος του Ραγκαβή¹²², που περιγράφει το Ορφανοτροφείο το 1833.

119. «Πρόσοδον δε σταθεράν εις εξοικονόμησιν των χρειών του το κατάστημα τούτο δεν έχει καμμίαν, αλλ' ελάμβανε τα εις τούτο απαιτούμενα χρήματα μέρος μεν από το εν Σύρα Τελωνείον εκ διατάγματος της Κυβερνήσεως εις τρόφιμα, οίον σίτον, όσπρια κτλ, μέρος δε από το Ταμείον της Οικονομίας, ή από το Εθνικόν Νομισματοκοπείον εκ διατάγματος της Οικονομίας, επί μεν της προλαβούσης Κυβερνήσεως τακτικώς και αναλόγως κατά τας χρείας μετά δε την μεταβολήν των Ελληνικών πραγμάτων, ατάκτως, και δια την επικρατούσαν εις το έθνος αχηματίαν ελλιπώς ούτως, ώστε το κατάστημα, δια να πληρώση τους από τας αρχάς του παρελθόντος Ιουλίου έως τέλους του λήξαντος Ιανουαρίου μισθούς των υπαλλήλων και υπηρετών του καταστήματος, και τα εις διαφόρους εμπόρους της αγοράς και πολίτας της Αιγίνης χρέη δια πράγματα όπου έλαβε παρ' αντών με πίστιν η Οικονομία του Ορφανοτροφείου, χρειάζεται φοίνικας 12.800 δώδεκα χιλιάδας οκτακοσίους, εκτός των δια τον τρέχοντα μήνα αναγκαιούντων δι' έξοδα, μισθούς κτλ.». Γ.Α.Κ., «Οθωνικό Αρχείο 1833-1862», φάκ. 42, φ. 11-12.

120. Αιγιναία Εφημερίς, Αίγινα, αριθ. Α', 15/3/1831, σελ.

121. Γ.Α.Κ., «Οθωνικό Αρχείο 1833-1862», φάκ. 42, φ.

122. Α. Ρ. Ραγκαβής, ό.π., σελ. 369-370.

Σύμφωνα με τις πληροφορίες αυτές διαπιστώνει κανείς εύκολα ότι το Ορφανοτροφείο σε όλη την περίοδο της λειτουργίας του στην Αίγινα (1829-1834) είχε να αντιμετωπίσει προβλήματα που έκαναν δύσκολη τη βιωσιμότητά του. Τα προβλήματα αυτά σχετίζονταν πρώτα απ' όλα με την αδυναμία του ιδρύματος να καλύψει τους στόχους που εξ αρχής είχε θέσει, δηλαδή την συγκέντρωση και περίθαλψη 600 ορφανών, ποτέ άλλωστε το ίδρυμα δεν έφτασε σε αυτόν τον αριθμό τροφίμων. Μόνο στην έναρξη της λειτουργίας του σημειώνεται ο υψηλότερος αριθμός τροφίμων, δηλαδή 495 άτομα. Η αδυναμία αυτή είναι απόρροια των οικονομικών προβλημάτων που αντιμετώπιζε, αφού δεν είχαν εξασφαλιστεί οι αναγκαίοι πόροι που θα το καθιστούσαν ικανό να συντηρείται. Ο σημαντικότερος άλλωστε πόρος για το ίδρυμα, που ήλπιζε ο Καποδίστριας, η φορολόγηση της μοναστηριακής και εκκλησιαστικής περιουσίας, δεν είχε φέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα, προς μεγάλη του απογοήτευση. Όταν μάλιστα με τη δολοφονία του εξέλειπε το προσωπικό του ενδιαφέρον για το ίδρυμα, τα οικονομικά προβλήματα διογκώθηκαν, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να ανταποκριθεί στα χρέη των πιστωτών του και στους μισθούς των υπαλλήλων του.

Προβλήματα όμως προέκυπταν και στην διαβίωση των τροφίμων, αφού οι ανεπαρκείς υγειονομικές συνθήκες που επικρατούσαν, επέτρεπαν την μετάδοση ασθενειών, οι οποίες σε κάποιες περιπτώσεις επέφεραν ακόμα και το θάνατο. Άλλα επίσης προβλήματα σχετίζονταν με τη συνεχή μείωση του δυναμικού των τροφίμων, με την διοικητική αναρχία που ακολούθησε την δολοφονία του Κυβερνήτη, με τις οικονομικές ατασθαλίες του προσωπικού του ιδρύματος και τέλος με την ανεπάρκεια των ατόμων που διοικούσαν το Ορφανοτροφείο, κυρίως μετά το 1831.

Η Αντιβασιλεία αναλαμβάνοντας την εξουσία (Φεβρουάριος 1833) κληρονόμησε από την προηγούμενη Κυβέρνηση όχι μόνο τα οράματά της αλλά και τα προβλήματα που αυτή αντιμετώπιζε. Η διακυβέρνηση μάλιστα που άσκησε η Αντιβασιλεία ως και το 1837 χαρακτηρίζεται σε γενικές γραμμές από την προσπάθεια της να ακολουθήσει και να εφαρμόσει την πολιτική του Καποδίστρια. Η συγκρότηση του κράτους ήταν ένας από τους δύο κύριους στόχους που είχε θέσει, στόχος που εκφράστηκε με μια σωρεία πολιτικών μέτρων και στην οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος της χώρας, στο οποίο εντάσσεται και το Ορφανοτροφείο της Αίγινας¹²³. Ένα από τα μέτρα που υιοθέτησε για το ίδρυ-

123. Π. Πιζάνιας, «Από την Επανάσταση στη Μοναρχία», Α. Παπαγεωργίου-Βενετάς (επιμ.), *Η*

μα ήταν η μεταφορά του στο Ναύπλιο. Οι λόγοι που την οδήγησαν σ' αυτή της την ενέργεια δεν σχετίζονται με την προσπάθειά της να καταστρέψει το έργο που μέχρι τότε είχε επιτελέσει ο Καποδίστριας. Προσπάθησε μάλιστα μ' αυτό το μέτρο να παρατείνει τη λειτουργία του. Γνώριζε καλά πως η βιωσιμότητά του δεν ήταν εύκολη, καθώς χρειάζονταν τεράστια ποσά για να συντηρείται, ποσά που η οικονομική κατάσταση της χώρας δεν ήταν σε θέση να διαθέτει¹²⁴. Ο περιορισμός άλλωστε τόσο των τροφίμων σε 100 άτομα, όσο και του προσωπικού σε λιγότερους από 37 αυτό ακριβώς επιδίωκε, να περιορίσει τα έξοδά του. Αφού όμως η Αντιβασιλεία είχε επίγνωση των δυσκολιών που δημιουργούσε η διατήρησή του και γνώριζε την κατάσταση που επικρατούσε μέσα σε αυτό, από τον έλεγχο που είχε πραγματοποιήσει ο Ραγκαβής (1833), γιατί αποφάσισε να μην αναστείλει τις λειτουργίες του; Οι λόγοι που την ανάγκασαν να μην προβεί σε αυτή την ενέργεια σχετίζονται με τις αντιδράσεις που θα προκαλούσε το αντιλαϊκό αυτό μέτρο. Είχε άλλωστε προχωρήσει σε μέτρα που είχαν προκαλέσει το λαϊκό αίσθημα, όπως η μείωση των μονών του Ελληνικού Βασιλείου (1833-1834) και η εγκαθίδρυση αυτοκέφαλης Εκκλησίας (3.8.1833). Ο διακανονισμός άλλωστε του εκκλησιαστικού ζητήματος από την Αντιβασιλεία, όπως σωστά σημειώνει ο Petropoulos «παρέμεινε σε όλη τη διάρκεια της απολυταρχίας μια από τις κύριες διαμαρτυρίες του λαού»¹²⁵. Παράλληλα είχε να αντιμετωπίσει και την εξέγερση στη Μάνη (Απρίλιος 1834). Αν λοιπόν ανέστειλε τις λειτουργίες το Ορφανοτροφείου θα δημιουργούσε πρόσθετες αντιδράσεις και θα διογκωνόταν ακόμα περισσότερο η έλλειψη δημοτικότητά της, αφού ο λαός θα θεωρούσε ότι υπονομευόταν το φιλανθρωπικό έργο του Καποδίστρια. Ήταν άλλωστε το πρώτο φιλανθρωπικό ίδρυμα της Ελλάδας και έτσι η Αντιβασιλεία θα παρουσιαζόταν ως αντιφιλανθρωπική. Έχοντας λοιπόν συνείδηση αυτών των δεδομένων αποφασίζει απλά να το μεταφέρει στο Ναύπλιο και όχι να το κλείσει, όπως ίσως θα έπρεπε να κάνει, αφού πια δεν εξυπηρετούνταν οι σκοποί για τους οποίους δημιουργήθηκε.

Οθωνική Ελλάδα και η συγκρότηση του Ελληνικού Κράτους, Goethe- Οδυσσεάς, Αθήνα 2002, σελ. 36.

124. J. Petropoulos, ό.π., σελ. 177-181.

125. J. Petropoulos, ό.π., σελ. 227.